

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

VRŠNJAČKO NASILJE U SREDNJIM ŠKOLAMA U OPĆINI VISOKO

(Završni diplomski rad)

MENTORICA:

Prof. dr. Snježana Šušnjara

STUDENTICA:

Amina Šehić

Sarajevo, septembar 2018.

SADRŽAJ

Uvod.....	4
Objašnjenje osnovnih pojmova.....	6
<i>I Teorijski dio</i>	
1. Nasilje i njegove pojavnosti.....	8
1. 2. Vršnjačko nasilje.....	10
1. 2. 1. Počeci bavljenja pojavom vršnjačkog nasilja	10
1. 2. 2. Određenje pojma vršnjačkog nasilja	11
2. Oblici vršnjačkog nasilja.....	15
3. Mogući uzroci nasilnog ponašanja među učenicima	18
4. Karakteristike djece uključene u nasilje	26
4. 1. Djeca žrtve nasilja.....	26
4. 2. Djeca nasilnici.....	28
5. Prevencija vršnjačkog nasilja.....	31
5. 1. Vrste prevencije	31
5. 2. Uloga škole u prevenciji vršnjačkog nasilja	33
5. 2. 1. Školske aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja	38
<i>II Metodološki dio</i>	
1. Predmet istraživanja.....	41
2. Cilj istraživanja	41
3. Zadaci istraživanja	41
4. Hipoteze istraživanja.....	42
5. Metode istraživanja.....	42
6. Tehnike i instrumenti istraživanja.....	43
7. Uzorak istraživanja	43

III Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

1. Informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja	45
2. Zastupljenost vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom	48
3. Oblici vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom.....	49
4. Prevencija vršnjačkog nasilja.....	52
Zaključak	56
Literatura	58
Popis shema i tabela.....	59
Prilozi	60

Uvod

Jedan od aktualnijih problema sa kojim se danas sve više susrećemo jeste problem vršnjačkog nasilja. Pretpostavka je da smo se, kroz školovanje, svi susretali s nekim primjerima gdje su pojedini učenici, iz nekih razloga, odbačeni, ismijavani, nepoželjni u društvu, a sigurno smo imali priliku vidjeti i po neku tuču na školskom dvorištu. Sve nam to govori o postojanju ovog problema o kome se danas sve više govori i piše, ali se sve češće javljaju i novi primjeri vršnjačkog nasilja. Također, sve više se radi i na prevenciji i pronalaženju adekvatnih metoda i sredstava za njegovo suzbijanje. Ipak, zastupljenost vršnjačkog nasilja govori u prilog tome da se ovom problemu treba ozbiljnije pristupiti. Upravo je ovo jedan od glavnih razloga za odabir ove teme.

Brzi tempo i način života kojim živimo ostavlja sve manje vremena za jačanje obiteljskih odnosa i utjecaja, što djeluje negativno na odgojnu funkciju obitelji. To za rezultat ima slabljenje socijalno – psihološkog funkcioniranja učenika u školskoj i društvenoj sredini, tako da teret odgoja sve više pada na pleća odgojnih institucija, u prvom redu škole. Škola ima zadatak da na vrijeme prepozna rizične faktore i preventivno djeluje kako bi se smanjili izgledi za razvoj nepoželjnih, antisocijalnih oblika ponašanja. Ovo je potrebno naglasiti obzirom da se tema ovog rada odnosi na problem vršnjačkog nasilja u školama.

Škola je oduvijek bila mjesto susreta učenika različitog temperamenta, psihofizičkih sposobnosti, karakternih crta, učenika koji potiču iz različitih obitelji, različitog socio- ekonomskog statusa, učenika različitih shvatanja i uvjerenja. Sve ove razlike su i mogući razlozi zbog kojih dolazi do netrpeljivosti među učenicima i emitovanja određenih oblika nasilnog ponašanja. Takvi oblici ponašanja su teški i negativno djeluju na djecu koja trpe nasilje, ali i na njihovu okolinu. S druge strane, po međunarodnom zakonu, Konvenciji o pravima djeteta, svako dijete ima pravo na zaštitu od bilo kog oblika nasilja, zloupotrebe i zanemarivanja, pa škola kao odgojno – obrazovna institucija mora štiti prava djece i stvarati pozitivno okruženje u kome će se djeca osjećati sigurno, zaštićeno i prihvaćeno (Cicvarić, Žunić – Cicvarić, 2009). Škola mora pomoći učenicima u razvijanju pozitivnih osobina, te tako preventivno djelovati na pojavu vršnjačkog nasilja.

Ovim radom se nastoji ispitati zastupljenost vršnjačkog nasilja u srednjim školama u općini Visoko, kao i najzastupljeniji oblici vršnjačkog nasilja koji se pojavljuju. Kada govorimo o vršnjačkom nasilju, neophodno je govoriti i o prevenciji ovog problema. Od velike važnosti su mjere i aktivnosti koje se sprovode u školi kao odgojno – obrazovnoj instituciji, pa je stoga važno ispitati i koje aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja se provode u srednjim školama u Visokom

Rad sastoji iz dva glavna dijela. U *teorijskom* dijelu su predstavljeni glavni segmenti vezani uz oblast vršnjačkog nasilja i prevencije vršnjačkog nasilja koja se sprovodi u školama. U drugom, *metodološkom ili empirijskom* dijelu, iznosimo rezultate istraživanja obavljenog u Mješovitoj srednjoj školi „Hazim Šabanović“ u Visokom i gimnaziji „Gimnazija“ u Visokom, a tiču se zastupljenosti vršnjačkog nasilja i njegovih oblika, kao i programa prevencije vršnjačkog nasilja u pomenutim školama.

Objašnjenje osnovnih pojmova

Vršnjačko nasilje

Vršnjačko nasilje, ili nasilno ponašanje među djecom može se označiti kao ono ponašanje djeteta koje ima za cilj da povrijedi i nanese bol (fizičku i/ili psihičku) drugom djetetu koje to pokušava izbjeći. U svjetlu ove definicije, prijateljska zadirkivanja, razmirice, svađe ili nesporazumi, ali i nasilno rješavanje sukoba među prijateljima iste moći, nenamjerno nanošenje boli ne bi bili okarakterisani kao nasilno ponašanje (Zečević, 2010:5). Kada govorimo o problemu vršnjačkog nasilja neophodno je govoriti i o prevenciji ovog problema.

Prevenција

Prevenција poremećaja u ponašanju djece i omladine podrazumijeva sistem međusobno koordiniranih mjera i aktivnosti kojima se društvo i njegove institucije suprotstavljaju poremećajima u ponašanju (PUP), njihovom javljanju, ponavljanju i prerastanju u teže oblike. Ciljevi su prevencije kao društvene djelatnosti: spriječiti nastajanje uvjeta koji dovode do PUP, spriječiti PUP u smislu krivičnih djela- prvoučinjenih ili ponovljenih (Pedagoška enciklopedija 2, 1989:244). Jedan od glavnih činitelja prevencije vršnjačkog nasilja jeste škola, obzirom da dijete veći dio vremena provodi u školi, škola može preventivno uticati na pojavu nasilja među djecom.

Škola

Škola je suvremena pedagoška zajednica u kojoj se planiraju, koordiniraju i realiziraju programski sadržaji kojim se stječe znanje, potiče skladan razvoj ličnosti, izgrađuje znanstveni pogled na svijet i stječu elementarna znanja o kulturnoj, demokratskoj, pluralističkoj i multietničkoj zajednici, kakva su potrebna za suvremeni život i rad u multikulturalnim društvima. Škola ima svrhu da učenicima pruži potrebna znanja, umijeća, stavove i navike koji su potrebni za život i dalje školovanje. Njezina je osnovna zadaća da osigurava kontinuirani razvoj učenika kao duhovnog, intelektualnog, tjelesnog, moralnog i društvenog bića s njegovim sposobnostima i sklonostima (Ajanović, Stevanović, 1998).

I Teorijski dio

1. Nasilje i njegove pojavnosti

Kako bismo definirali vršnjačko nasilje, neophodno je da sagledamo neke segmente koji su bitni za razumijevanje samog pojma nasilja. Također, uz pojam nasilja veže se dosta sinonima što dodatno otežava njegovo precizno definiranje. Prilikom definiranja nasilja mogu se pojaviti izvjesne poteškoće. Izuzetno je teško dati preciznu definiciju nasilja, pa tako autori različito tumače ovaj pojam.

Jedna od definicija koju ćemo razmotriti jeste definiranje nasilja kao namjerno i neopravdano nanošenje štete drugome (Popadić, 2009). U ovoj definiciji nasilja postoje tri bitna elementa koja ga određuju, a to su: namjera, neopravdanost i nanošenje štete. Da bismo bolje razumjeli ovu definiciju, potrebno je reći nešto više o navedenim elementima.

Namjera- Za nasilje možemo reći da je to oblik ljudskog ponašanja koje je uvijek namjerno ponašanje u smislu da se odnosi na ljudske postupke, a ne na pokrete. Navest ćemo primjer učenika koji se sapleo i pri tome udario drugog učenika. Ovakvo ponašanje ne možemo okarakterisati kao nasilje, jer je iz njega izuzeta namjera da se drugi učenik povrijedi. Također, bitno je istaći kako se svaki postupak, odnosno radnja definiše svojim namjeranim ishodom, ali ta radnja ima i svoje posljedice bile one posredne ili neposredne, kratkotrajne ili dugotrajne, predvidljive ili nepredvidljive koje mogu, ali uopće ne moraju biti namjeravane. Ponovno možemo navesti primjer učenika koji imitira svoga druga da bi nasmijao cijeli razred, a ne da bi povrijedio tog dječaka (Popadić, 2009). Možemo zaključiti kako je namjera da se nanese šteta drugome bitna odrednica nasilja, ali je potrebno razlikovati nasilno ponašanje od običnih dječjih nestašluka, nadmetanja, ili slučajnog povrjeđivanja.

Neopravdanost - Neopravdanost nanošenja štete predstavlja značajan element, pa tako se vrlo često izraz nasilje koristi samo za neopravdano nanijetu štetu, bez obzira na namjeru koja je postojala. Neopravdanost se sastoji u nelegitimnosti, nezaslužnosti, prekomjernosti, ili neprimjerenosti takvog postupka. Navest ćemo primjer roditelja koji tuku svoju djecu, oni se smatraju nasilnicima ne samo zato što znaju da su posljedice njihovog ponašanja to da dijete trpi bol, već zato što je takvo ponašanje nedopustivo (Popadić, 2009).

Nanošenje štete- Šteta podrazumijeva sve ono što škodi onome kome je nanijeta i što bi on želio da izbjegne. Međutim, nanijeta šteta nekada nije pokazatelj nasilja. Navest ćemo primjer zubara ili hirurga koji nanosi pacijentu štetu u vidu bola, ili fizičke ozljede, ali pacijent na to svojevolumno pristaje, jer je ipak korist kojoj se i jedan i drugi nadaju daleko veća od pretrpljene štete. Kada se govori o šteti od nasilja obično se pomišlja na fizičku povredu, međutim psihičke povrede mogu biti dosta teže. Nekada fizička šteta služi upravo da izazove psihičku, šamar treba da ponizi (Popadić, 2009). Prouzrokovana šteta nije najbolji pokazatelj da je neko ponašanje nasilje, ali je svakako bitna, jer bez određene vrste štete i nema nasilja.

Sve nam ovo potvrđuje koliko se poteškoća javlja prilikom definiranja samog pojma nasilja. Potrebno je razumjeti zbog čega neki postupak možemo okarakterisati kao nasilje, a neki drugi nenasilnim postupkom. Zbog svega ovoga je bilo važno napraviti uvid u ove odrednice nasilja.

Zečević pravi razliku između nasilnog ponašanja i zlostavljanja, a ta razlika se ogleda u ponavljanju nasilne radnje više puta nad istom, ili istim osobama. Nasilno ponašanje predstavlja agresivni akt usmjeren na određenu osobu/osobe ili stvari, kojeg ne karakteriše ponavljanje, dok je zlostavljanje agresivni akt usmjeren na osobu ili stvar, koji se više puta ponavlja (Zečević, 2010). Iz ove definicije možemo zaključiti da je učestalost, ili ponavljanje radnje još jedna od odrednica nasilja. Dešava se da među učenicima dođe do svađe ili rasprave, određenih razmirica, ali u svjetlu ove definicije takvo ponašanje ne možemo okarakterisati kao nasilje.

Zečević (2010: 5) također govori o faktorima koje podrazumijeva nasilje, a to su: namjera da se povrijedi ili nanese šteta, intenzitet i trajanje, moć nasilnika, ranjivost žrtve, manjak podrške, posljedice (Zečević, 2010: 5). Svi ovi faktori pomažu nam da bismo razumjeli koji postupci zaista jesu nasilje, a koji ne. Neki oblici ponašanja kao što su vikanje, udaranje, lupanje u manjoj ili većoj mjeri prisutni su kod većine djece u različitim razvojnim fazama, ali uzimajući u obzir sve ove faktore možemo odrediti da li se radi o nasilju.

Srž nasilnog ponašanja jeste namjera da se nanese bol, bila ona fizička ili psihička. Ipak, ako se prisjetimo primjera sa zubarom koji nam nanosi bol i pri tome zna da nam nanosi bol, može se zaključiti kako pored namjere tu postoje i neke druge odrednice nasilnog ponašanja koje su američki naučnici (Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A., 1998., prema Zečević, 2010: 5) nazvali društveno neprihvatljivo ponašanje. Iz ovoga slijedi definicija da je nasilje društveno

neprihvatljivo ponašanje s namjerom da se nanese šteta ljudima ili imovini. Sva ova obilježja nasilja moraju se uzeti u razmatranje prije nego se neko okarakterise kao nasilnik, ili neki čin kao nasilje.

1.2 Vršnjačko nasilje

1.2.1. Počeci bavljenja pojavom vršnjačkog nasilja

Tokom historije, kao i danas, vršnjačko nasilje je pojava vrlo rasprostranjena u svijetu. Ovoj pojavi, kao i uopće pojavi nasilja nad djecom, empirijski se pristupilo veoma kasno, tek u 20-om vijeku, tačnije u drugoj polovini 20-og vijeka. Skandinavske zemlje su ranih 70-ih godina 20-og vijeka prve pristupile rasvjetljavanju pojave vršnjačkog nasilja u školama, prije svega siledžijstva, kao njegove specifične forme koja je u najvećoj mjeri zaokupljala pažnju javnosti (Krkelić, 2003).

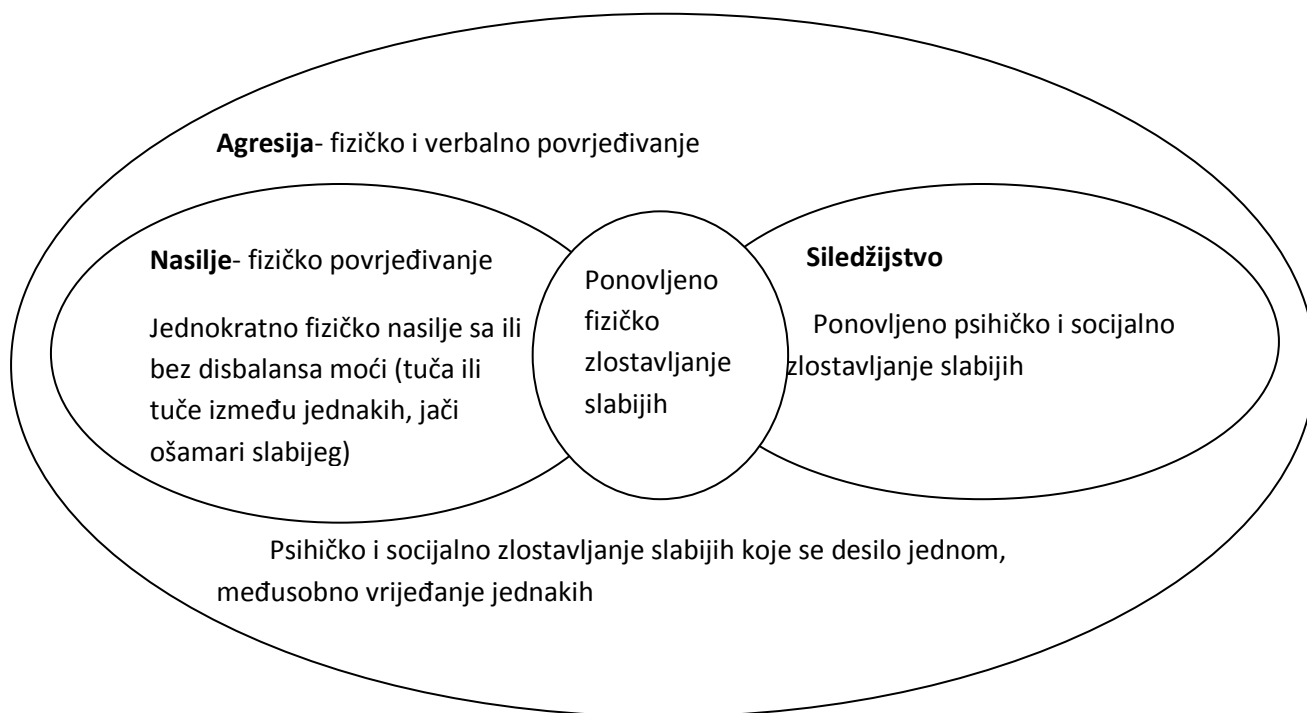
U norveškom gradu Stavangeru održan je, u augustu 1987. godine prvi evropski seminar o nasilju u školi, iako u to vrijeme među mnogim njegovim učesnicima nije postojala jasna svijest o tome šta je vršnjačko nasilje, kao i koje su najadekvatnije terminološke odrednice ovog pojma. Samoubistvo tri četrnaestogodišnja učenika koji su bili žrtve vršnjačkog nasilja, u Norveškoj 1983. godine bilo je povod da Ministarstvo obrazovanja ove zemlje pokrene nacionalnu kampanju za borbu protiv siledžijstva. Profesor psihologije bergenskog univerziteta Dan Olweus bio je na čelu jednog segmenta te kampanje (program za borbu protiv siledžijstva). U tom programu koji je započet 1983 godine, prema procjeni profesora Olweusa učestvovalo je 85% norveških škola (Krkelić, 2003).

Dan Olweus je sproveo longitudinalnu studiju o vršnjačkom nasilju. Ova studija sprovedena je u Bergenu i njeni rezultati govore kako je približno 84. 000 učenika, ili 15% od ukupnog broja učenika (568. 000 učenika) bilo uključeno u probleme nasilnik/ žrtva, kao nasilnik ili žrtva. Taj postotak predstavlja jednog učenika od njih sedam. Približno 9% učenika bili su žrtve, njih 7% zlostavljalo je ostalje učenike, dok je 1,6% učenika u isti mah bilo i žrtva i nasilnik (Olweus, 1998). Ovo su neki podaci o samim počecima bavljenja problemom vršnjačkog nasilja koje je i danas dosta zastpljeno.

1.2.2 Određenje pojma vršnjačkog nasilja

Kako je već navedeno prva istraživanja vršnjačkog nasilja u školi započela su polovinom 20-og vijeka, a prvi termin koji je korišten u tom kontekstu bio je mobbing, koji je ima značenje grupnog nasilja. Kada je Olweus počeo da se bavi problemima vršnjačkog nasilja u skandinavskim školama, on je također koristio riječ mobbing, ali kasnije u upotrebu ulazi i riječ bullying, koja označava agresiju jačeg prema slabijem, pri čemu napadač i napadnuta strana mogu biti i pojedinac i grupa. Bullying se obično prevodi kao siledžijstvo, zlostavljanje, maltretiranje ili nasilje (Popadić, 2009).

Zbog što preciznijeg definiranja samog pojma vršnjačkog nasilja predstaviti ćemo shemu koja prikazuje odnos Olweusovih određenja agresije, nasilja i siledžijstva.

Shema 1: Odnos između Olweusovih određenja agresije, nasilja i siledžijstva (prema Popadić, 2009: 29)

Iz ove sheme uočljivo je kako siledžijstvo nije oblik nasilja, već da su nasilje i siledžijstvo oblici agresivnosti koji se samo djelimično preklapaju. Fizički napadi koji nisu ponovljeni i/ili u kojima ne postoji disbalans moći spadali bi u nasilje, ali ne i u siledžijstvo, a ponovljeni oblici psihološkog i socijalnog zlostavljanja spadali bi u siledžijstvo, ne u nasilje, dok oblicipsihološkog i socijalnog zlostavljanja koji nisu ponovljeni i/ ili ne postoji disbalans moći

ne bi spadali ni u siledžijstvo ni u nasilje, već u agresivno ponašanje (prema Popadić, 2009). Ova Olweusova određenja služila su kao polazna osnova u mnogim istraživanjima, pri čemu se ispitivanje školskog nasilja često svodilo na istraživanje siledžijstva, što je vodilo praksi da se siledžijstvo, kao jedan specifičan vid agresije, naziva i nasiljem ili da se pod nasiljem misli samo na siledžijstvo. U ovom radu ova dva pojma koristit će se kao sinonimi, pa tako kada govorimo o vršnjačkom nasilju mislit ćemo na sve oblike i fizičko i psihičko i socijalno.

Kada govorimo o vršnjačkom nasilju definicija kojom ćemo se voditi je Olweusova definicija koja se najčešće navodi. Prema Olweusu, učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednoga ili više učenika (Olweus, 1998: 19). Možemo zaključiti kako su u ovoj definiciji, kao odrednice nasilja, navedeni negativni postupci i opetovana, odnosno ponavljana radnja. Ukoliko je neki učenik više puta izložen negativnim postupcima od strane drugog učenika, možemo govoriti o nasilju. Negativan postupak je kada neko hotimično zadaje, ili nastoji zadati ozljedu ili neugodnost drugome (Olweus, 1998: 19). Ovdje je evidentno da postoji namjera da se nanese šteta, a namjera je također jedna od odrednica nasilja.

Da bi se koristio pojam nasilništvo, mora postojati nerazmjer snaga (asimetričan odnos snaga) što znači da se učenik ili učenica izloženi negativnim postupcima s teškoćom brane i donekle su bespomoćni u odnosu prema učeniku koji ih zlostavlja (Olweus, 1998). Iz ovoga slijedi da prepirke i tuče među učenicima približno jednake snage ne možemo okarakterisati kao nasilje. Prijateljska zadirkivanja, nesporazumi, pa i tuče među prijateljima iste moći, bez namjere da se neko povrijedi ne smatraju se nasilnim ponašanjem.

Na osnovu svega navedenog moglo bi se reći da je vršnjačko nasilje (bullying) svako svjesno i namjerno, nasilno i neopravdano ponašanje djeteta ili grupe djece usmjereno ka drugom djetetu, s ciljem da se ono fizički i/ ili psihički povrijedi, pri čemu takvo nasilno ponašanje karakteriše ponavljanje, nesrazmjer moći, evidentan osjećaj uživanja kod nasilnika, te osjećaj ugnjetavanja kod žrtve (prema Zečević, 2010: 5).

Istakli smo kako jednokratni incidenti koji se neće ponoviti, prijateljske razmirice nenamjerno nanošenje bola ne možemo okarakterisati kao nasilje. Popadić (2009) navodi još nekoliko stavki koje se ne mogu okarakterisati kao školsko nasilje, ali su povezani s nasiljem, a to su:

Antisocijalno ponašanje - antisocijalno ponašanje nije isto što i nasilje. Antisocijalno ponašanje je dosta širi pojam koji uključuje i nasilje. Ne mora nužno značiti da je svaki oblik antisocijalnog ponašanja ujedno i nasilje. Moguće je da su djeca koja su sklona tučama, sklona i bježanju s časova, ali to bježanje s časova ne možemo ubrajati u nasilno ponašanje, niti je to karakteristika po kojoj treba prepoznavati koje je dijete nasilno.

Borbeni sportovi- Bavljenje borbenim sportovima također ne ubrajamo u nasilje. Neki postupci koji se obično svrstavaju u nasilje, u sportu su dozvoljeni (npr. gruba igra u hokeju). Iako neki postupci u sportu liče na nasilje, nose rizik od povrjeđivanja kao i nasilje, ipak nisu pravo nasilje zato što ti postupci ne iskaču izvan pravila kojima se taj sport opisuje (Popadić, 2009). Možemo zaključiti da nasilan postupak trebamo posmatrati u kontekstu u kome se desio da bismo ga okarakterisali kao nasilje. Hrvanje i guranje među učenicima nije isto kada se dešava u školskoj učionici i sportskom terenu.

Tuča kao igra- Tuča kao igra razlikuje se od nasilja po tome što je učesnicima zabavna, te po tome što takve tuče imaju svoja pravila i često zahtjevaju međusobnu saradnju. Ovaj vid igre je posebno karakterističan za djecu nižih razreda osnovne škole i skoro da je neizostavan u njihovim odnosima. Tuča kao igra se razlikuje od prave tuče i po tome što prave tuče jesu slučajevi nasilja. Međutim, one često izmiču pažnji istraživača iz razloga što se tuče među jednakima izostavljaju iz definicije nasilja (Popadić, 2009). Tuče među učesnicima jednake moći ne bi se smatrale nasiljem. Također, kada govorimo o tuči kao igri, tu ne postoji namjera da se nekome nanese bol i da se neko povrijedi. Cilj takve igre je obično nadmetanje, odmjeravanje snage, kao i zabava među učesnicima.

Igranje nasilnih video – igara- Igranje nasilnih video- igara ne smatra se nasiljem, jer nasilje podrazumijeva da se šteta nanosi drugoj osobi, ili bar drugom živom biću. U video- igrama nasiljem se nanosi šteta nekom liku iz igrice. Međutim, ovakvo ponašanje utiče na povećanje nasilja i kod djece razvija uvjerenja kako je nasilje korisno i prestižno (Popadić, 2009). Dakle, igranje nasilnih video- igara može poticati nasilje, iako sam čin igre ne predstavlja nasilje. Stoga roditelji imaju odgovornost da nadziru svoju djecu time što će pažljivo birati koje igre djeca mogu igrati, a koje ne.

Predrasude- Predrasude same po sebi nisu nasilje, ali diskriminacija kao rezultat predrasuda jeste. Diskriminacija predstavlja nasilje s tim da je ono u nekim slučajevima teško uočljivo. Oni koji takvo nasilje čine, često toga uopće nisu svjesni. U našem društvu različite grupe mogu postati predmetom diskriminacije. U školi to mogu biti djeca izbjeglica, djeca različitih etničkih grupa, djeca s invaliditetom, ili djeca različite seksualne opredjeljenosti (Popadić, 2009). Škola je mjesto u kome se lahko prenose sve predrasude koje postoje i u izvanškolskom okruženju, ali škola kao odgojno- obrazovna institucija treba da stvara okruženje u kome će se djeca osjećati prihvaćeno ma kakvoj grupi pripadali, te potiče djecu na život bez predrasuda i diskriminacije.

Konflikt - Konflikt nije isto što i nasilje. Konflikt je situacija u kojoj dvije strane imaju različite ciljeve. Međutim, konflikt može imati naznake nasilja ukoliko se tim ciljevima pridruže pokušaji svake strane da kontroliše ponašanje one druge. Ta kontrola putem prisile i negativnih emocija povećava vjerovatnoću pojave nasilja (Popadić, 2009). U školi, među učenicima, vrlo često može doći do konfliktnih situacija, ali je jako važno kako će se pristupiti njihovom rješavanju. Također, u školi se na različite načine može poticati nenasilno rješavanje problema koje mogu izazvati konflikti.

Kažnjavanje- kazna je najjače sredstvo sprječavanja. Njen je cilj izazvati kod odgojenika osjećaj neugode, krivnje i stida kao posljedicu određenih postupaka, pa tako ukoliko odgojenik želi izbjeći te posljedice, mora se odreći postupaka koji ih izazivaju. Kazna ne smije biti sredstvo ponižavanja, sramoćenja niti osvećivanja, nego prije svega sredstvo uočavanja moralnog poretka i društvenih normi, odnosno sredstvo oblikovanja i razvijanja odgojenika (Vukasović, 1999). Obzirom da kazna služi za dobrobit djece, nju ne možemo poistovjetiti s nasiljem, iako izaziva neugodu. Stoga, kazna je legitimna i opravdana, ali kaznu kao sredstvo sprječavanja treba koristiti samo u slučajevima da ostala sredstva nisu djelotvorna.

Školovanje- Postoje shvatanja da je sam čin školovanja nasilje nad djecom. Ovdje se ne misli na fizičko ili verbalno nasilje, misli se na sva pravila, norme i ograničenja koja postoje u školi a mogu sputavati djecu (Popadić, 2009). Ipak, baš kao i u primjeru kažnjavanja, sve te norme ponašanja u školi su za dobrobit djece i oblikovanje njihove ličnosti.

2. Oblici vršnjačkog nasilja

Kada govorimo o nasillju i šteti koja se njime uzrokuje, obično je prva asocijacija fizičko nasilje, ali je to samo jedan od oblika nasilja koji postoje. Iako je šteta koja se nanosi fizičkim nasiljem vidljiva, ipak treba obratiti pažnju i na druge manje vidljive oblike nasilja. U vezi s ovim Olweus pravi razliku između izravnog nasilja i neizravnog nasilja. Izravno nasilje predstavlja otvorene napade na žrtvu, dok je neizravno nasilje u obliku društvene izolacije i namjernog isključivanja iz skupine (Olweus, 1998).

Postoji mnogo načina na koje se može nekome nauditi. Nasilna ponašanja mogu se dijeliti na različite načine, s obzirom na njihov oblik, funkciju i na to na koga su usmjerena. S obzirom na oblik nasilja, postoje slijedeće vrste:

Fizičko nasilje- nasilje kojim se povređuje tijelo druge osobe. To može biti: udaranje, šutiranje, guranje, dvaljenje, čupanje, napad oružjem, trovanje, paljenje (Zečević, 2010). Tipičan primjer fizičkog nasilja je udaranje, jer se koristi fizička sila za nanošenje fizičkog bola ili ozljede. Međutim, kada je riječ o načinu nanošenja štete i vrsti nanijete štete, nije uvijek jasno šta „fizičko“ treba da znači. Ako bi to značilo da se radi o postupcima kojima je cilj tjelesno povrjeđivanje, onda bi iz fizičkog nasilja bili isključeni raznovrsni gestovi i tjelesni kontakti koji ni malo nisu bolni (grimase, blago šutiranje, pljuvanje, sprječavanje prolaza isl.), ali su unutar komunikacijskog koda ponižavajući. Zbog toga, prije bi bilo da je fizičko nasilje ono koje se obavlja pokretima tijela, pa bi onda tu spadali i brojni uvredljivi gestovi kao vid neverbalne komunikacije (Popadić, 2009).

Verbalno nasilje- nasilje u kojem se koriste riječi da bi se povrijedila nečija osjećanja. To može biti: vrijeđanje (kada neko nekome kaže da je glup, ružan, ili ga naziva pogrđnim imenima), ismijavanje (kada se neko nekome ruga zbog visine, težine, porijekla, ocjena isl.), omalovažavanje (kada neko nekome kaže da ne vrijedi, da ga niko ne voli), kada se neko okrivljuje za nešto što nije uradio/la, ili mu se prijeti (Zečević, 2010). Možemo zaključiti da je verbalno nasilje ona poruka koja je usmjerena ka nanošenju psihičkog bola i ugrožavanju samopoštovanja. Postoji bezbroj načina kako se riječima neko može povrijediti, poniziti, omalovažavati i pretpostavka je da je ovaj oblik nasilja najčešći među vršnjacima.

Socijalno nasilje- ono nasilje kojim se neko isključuje iz grupe i diskriminiše. Socijalno nasilje je isključivanje iz grupnih aktivnosti, ogovaranje, kada se pričaju laži o nekoj osobi, ili nagovaraju drugi da se s tom osobom ne druže. Socijalno nasilje se odnosi na slijedeće oblike ponašanja: odvajanje djeteta/ učenika od drugih na osnovu različitosti, dovođenje u poziciju neravnopravnosti i nejednakosti, izolaciju, ignorisanje i ne prihvatanje po bilo kom osnovu (Cicvarić, Žunić- Cicvarić, 2009). Škola je mjesto susreta različitih učenika, pa te nejednakosti mogu dovesti do nasilnog ponašanja među učenicima. Međutim, škola treba osigurati uvjete kako bi se svako dijete osjećalo poželjno, prihvaćeno i sigurno u takvoj sredini.

Emocionalno/psihološko nasilje- odnosi se na ono ponašanje koje dovodi do trenutnog ili trajnog ugrožavanja psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva djeteta. Odnosi se i na situacije u kojima se propušta obezbjeđivanje prikladne i podržavajuće sredine za zdrav emocionalni i socijalni razvoj u skladu s potencijalima djeteta. Emocionalno nasilje obuhvata postupke kojima se vrši omalovažavanje, etiketiranje, ignorisanje, vrijeđanje, ogovaranje, neprihvatanje, kao i drugi oblici neprijateljskog ponašanja (Cicvarić, Žunić- Cicvarić, 2009). Možemo uvidjeti kako su svi ovi načini emocionalnog i psihološkog povrjeđivanja drugih dosta povezani sa verbalnim nasiljem. Šteta koja se nanosi riječima može dosta uticati na emocionalno i psihološko zdravlje djeteta, te takve posljedice mogu biti trajne.

Seksualno nasilje- podrazumijeva uključivanje djece/učenika u seksualnu aktivnost koju ona ne shvataju u potpunosti, za koju nisu razvojno dorasla (ne prihvataju je, nisu u stanju da se s njomsaglase) i koja ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe. seksualnim nasiljem smatra se:

- Seksualno uznemiravanje- etiketiranje, širenje priča, dodirivanje, upućivanje poruka, fotografisanje, telefonski pozivi isl.
- Navođenje ili primoravanje djeteta/učenika na učešće u seksualnim aktivnostima, bilo da se radi o kontaktnim (seksualni odnos, seksualno dodirivanje), ili nekontaktnim aktivnostima (izlaganje pogledu, egzibicionizam)
- Korištenje djece/učenika za prostituciju, pornografiju i druge oblike seksualne eksploatacije (Cicvarić, Žunić- Cicvarić, 2009).

Elektronsko nasilje - jedan od oblika nasilja izdvaja se i elektronsko nasilje (engl. cyberbullying), koje se definiše kao slanje ili objavljivanje povređujućih ili surovih tekstova ili slika koristeći internet ili druga digitalna komunikaciona sredstva (Willard, 2004: 1., prema Popadić, 2009: 45). Elektronsko nasilje može podrazumijevati slanje ili objavljivanje štetnih materijala o nekoj osobi preko interneta ili mobilnog telefona, slanje prijetećih i nasilnih poruka, slanje uvreda preko društvenih mreža. Kako je danas internet dostupan svima, veća je i mogućnost da ovaj vid nasilja bude dosta zastupljen. Na društvenim mrežama mogu se pogledati različiti snimci maltretiranja i nasilja nad drugima. Dešava se i to da se tuče u školskom dvorištu snime i poslije šalju preko društvenih mreža. Na taj način se žrtva može dodatno poniziti, te to može ostaviti veće posljedice nego li dobivene batine.

Nasilje se obzirom na funkciju može podijeliti na:

Instrumentalno (proaktivno) nasilje- predstavlja nanošenje štete drugome, da bi se time postigao neki drugi cilj. Nasilje se često pokazuje kao efikasno sredstvo za postizanje ciljeva. Nasilni postupci mogu biti kao instrumenti za postizanje ciljeva, čija upotreba se može uvježbavati, a efikasnost povećavati obraćanjem pažnje kada, prema kome i u kom obliku se isplati biti nasilan (Popadić, 2009: 121).

Neprijateljsko (reaktivno) nasilje- nasilje kojim se nekom drugom želi nanijeti bol, ili ga ozlijediti (Zečević, 2010: 6).

Obzirom na to na koga je nasilje usmjereno, ono se može podijeliti na **direktno nasilje** (ono koje se ispoljava direktno na osobu ili osobe, kojima se želi nanijeti bol, kao i na stvari koje se žele uništiti, odnosno kojima se želi nanijeti šteta) i **indirektno nasilje** (ono koje se ispoljava prema supstituiranim ciljevima (osobe, stvari)) (Zečević, 2010: 6). Indirektno nasilje može podrazumijevati ogovaranje, širenje glasina, izolovanje žrtve pri čemu nasilnik želi ostati prikriven, dok je direktno nasilje tačno usmjereno prema žrtvi, bez prikrivanja namjere da joj se nanese šteta.

Kao forme nasilja navode se i **zloupotreba, zanemarivanje i nemarno postupanje**, kao i **eksploatacija** (Popadić, 2009). Zloupotreba djece ili učenika predstavlja sve što pojedinci i institucije čine ili ne čine, a što direktno utiče ili indirektno škodi djeci, ili im smanjuje mogućnost za bezbjedan i zdrav razvoj, te ih dovodi u nemoćan, neravnopravan i zavisan

položaj u odnosu na pojedince i ustanovu (Cicvarić, Žunić- Cicvarić, 2009). Zanemarivanje i nemarno postupanje podrazumijeva propuštanje da se obezbijede uslovi za pravilan razvoj što može narušiti zdravlje, fizički, mentalni, duhovni, moralni i društveni razvoj (Popadić, 2009). Zanemarivanje može predstavljati i propust roditelja, ili drugih osoba koje su preuzele odgovornost za brigu o djetetu, da obezbijede uslove za normalan i zdrav razvoj djeteta.

Eksploatacija djece ili učenika odnosi se na njihov rad u korist drugih osoba i/ili ustanova. Ona obuhvata i kidnapovanje i prodaju djece u svrhu radne ili seksualne eksploatacije. Ove aktivnosti imaju za posljedicu narušavanje fizičkog ili mentalnog zdravlja, obrazovanja, kao i moralnog, socijalnog i emocionalnog razvoja djeteta (Cicvarić, Žunić- Cicvarić, 2009).

3. Mogući uzroci nasilnog ponašanja među učenicima

Djeca od malena daju određene znakove da bi njihovo ponašanje moglo da preraste u nasilno. Ti znakovi razlikuju se kod male i predškolske djece, djece školske dobi i adolescenata. Kod male djece i djece predškolske dobi javljaju se napadi bijesa, koji traju duže, te dijete niko ne može da smiri, pa čak ni roditelji. Ova djeca su impusivna, energična, nemaju straha, odbijaju poslušnost roditelja. Također, ova djeca nisu vezana za roditelje i ne boje se ostati bez roditelja na nepoznatom mjestu (Zečević, 2010). Kod djece školske dobi može se primijetiti da imaju slabu koncentraciju, često ometaju školske aktivnosti, imaju loš uspjeh u školi, često se tuku. Zbog toga ova djeca imaju vrlo malo prijatelja, a prijateljstva sklapaju isključivo sa drugom djecom koja također imaju problema u ponašanju. Ova djeca imaju konstantnu potrebu da se suprotstavljaju odraslima, često su frustrirani i ne saosjećaju sa drugima (Zečević, 2010). Dominantni znakovi kod adolescenata su da ne poštuju autoritet, imaju loš školski uspjeh i često izostaju sa nastave. Dešava se da koriste narkotike i alkohol, učestvuju u tučnjavama, krađama, uništavaju tuđu imovinu, vole gledati nasilne scene i uživaju u patnji drugih (Zečević, 2010). Nasilna ponašanja koja ispoljavaju djeca i mladi mogu biti reakcije na neka neugodna iskustva i pretpostavka je da se većina djece u nekim situacijama ponašala nasilno. Međutim, kada takvo ponašanje postane uobičajan način na koji dijete reaguje, to inicira na poremećaje u ponašanju. Neka djeca se ponašaju nasilno jer ne znaju da je takvo ponašanje loše, ne znaju za bolji način komunikacije, neka djeca mogu biti pod snažnim utjecajem svojih vršnjaka ili medija, neka mogu prolaziti kroz teško razdoblje u životu, te to pokazivati kroz nasilje.

Brojni su uzroci koji mogu dovesti do nasilnog ponašanja, a o njima je potrebno govoriti jer je samim otkrivanjem uzroka negativnih postupaka moguće djelovati na njihovo suzbijanje, ili dalje manifestovanje. U nastavku rada ćemo pomenuti neke od mogućih uzroka pojave nasilnog ponašanja.

Porodično okruženje-porodica predstavlja prvu i najvažniju sredinu u koju dijete dolazi, a roditelji su prvi modeli koje dijete oponaša. Porodica je najsnažniji faktor oblikovanja osobnosti i karaktera kod djece, te ona predstavlja i najpogodniju sredinu za razvitak i odgajanje djeteta. U porodici dijete izgrađuje socijalne stavove, formira navike za rad, red i društveno ponašanje. Djeca su najviše vezana uz porodicu u najranijoj dobi kada su najosjetljivija za odgojne utjecaje, kada se postavlja temelj buduće ličnosti, stoga je njena funkcija u kreiranju ličnosti kod djeteta nezamjenjiva (Vukasović, 1999). Roditelji stoga moraju biti svjesni funkcije koju obavljaju, jer život u porodici, od najranije mladosti, znatno utječe na ponašanje čovjeka u zreloj dobi. Međutim, odnosi u porodici mogu biti i glavnim uzrokom negativnog ponašanja. Kako živimo u vremenu brzog razvoja tehnike i tehnologije, u jednom savremenom društvu, mnoge porodice imaju problema da se uklope u takvo društvo, porodica se sve više susreće s različitim problemima koji zasigurno mijenjaju i odnose među njenim članovima. Svaki problem sa kojim se porodica susreće, a pri tome ga ne rješava na adekvatan način, može se odraziti i na ponašanje djeteta.

Kada govorimo o porodičnom okruženju, možemo izdvojiti neke rizične faktore za pojavu nasilnog ponašanja:

- Emocionalni odnos roditelja u ranom razvoju je bez topline i pravog suosjećanja za dijete i njegove potrebe (nedostatak topline i pažnje uvećava opasnost od kasnije djetetove nasilnosti i njegova neprijateljstva prema drugima)
- Roditelji su popustljivi i ne postavljaju granice (ukoliko su roditelji popustljivi, te ne utvrđuju stroge granice nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, braći i odraslima, razina djetetove nasilnosti će se vjerovatno povećati)
- Roditelji nedovoljno nadziru dijete i ne pružaju mu adekvatno vođstvo
- Roditelji tolerišu agresivno ponašanje

- Roditelji fizički kažnjavaju (važno je postaviti oštre granice i odrediti određena pravila u ponašanju djeteta, ali to se ne smije učiniti tjelesnim kažnjavanjem ili nečim sličnim) (Zečević, 2010: 6)

Obzirom da su roditelji prvi modeli koje djeca oponašaju, njihova je odgovornost dosta značajna. Svako ponašanje koje dijete usvoji u svojoj porodici, prenosit će i na društvenu zajednicu. Ukoliko dijete nauči da je fizičko kažnjavanje jedino rješenje određenog problema, ono će takvo ponašanje ispoljavati i u svojoj sredini, među svojim vršnjacima. Stoga, roditelji djecu treba da uče pravim vrijednostima. Već je J. J. Rousseau govorio da odgajatelj prije nego počne odgajati čovjeka, sam mora biti potpuni čovjek, pa tako bi se i roditelji trebali odlikovati bogatstvom pozitivnih ljudskih kvaliteta koje će prenijeti na dijete. Djecu treba da uče da budu čestita, poštena, iskrena, ljubazna, optimistična, pravedna, roditelji treba da uče svoju djecu kulturnom ponašanju. Sve vrijednosti kojima roditelji uče svoju djecu preventivno djeluju na ispoljavanje antisocijalnog ponašanja.

Crte ličnosti- Jedno od pitanja koja se postavlja jeste u čemu se ogleda razlika između djece koja se ponašaju nasilno, od druge djece. Jedna od pretpostavki jeste da je veća učestalost nasilja posljedica unutrašnje dispozicije, psihološke crte. Ta crta može biti generalno agresivnost, a može i neka druga psihička karakteristika, kao što je poremećaj ponašanja. U prilog stabilne unutrašnje dispozicije idu nalazi o stabilnosti nasilničkog ponašanja tokom vremena. Pregledom 16 longitudinalnih studija, u kojima su praćeni skorovi agresivnosti dječaka, uzrasta od 2 do 18 godina, a razmak između dva ispitivanja bio od 6 mjeseci do 21 godine, Olweus je zaključio da je agresivno ponašanje jedno od stabilnijih karakteristika, stabilno koliko i inteligencija (Popadić, 2009). Te individualne razlike u ispoljavanju nasilnog ponašanja, stabilnih i tokom dužeg vremena, u laičkoj interpretaciji značilo bi da su neka djeca nasilna „po prirodi“, baš kao što su druga djeca „po prirodi“ pitoma. Međutim, u klasifikacijama mentalnih poremećaja, agresivnost djeteta je prepoznatljiva kategorija koja zahtijeva odgovarajuću dijagnozu (Popadić, 2009).

Niz crta ličnosti mogu doprinosti ispoljavanju nasilnog ponašanja:

- Djeca snažnog temperamenta
- Implusivna djeca

- Agresivna djeca
- Djeca koja uvijek moraju imati moć i kontrolu
- Djeca sa umanjenom sposobnosti suosjećanja (Zečević, 2010: 6)

Također, „glad za stimulacijom“ može biti povezana sa sklonošću ka nasilju. Djeca kod kojih je ova osobina izražena uživaju u rizičnim i nepredvidljivim situacijama, traže situacije u kojima mogu da se „otkače“, rado koriste sredstva koja im u tome mogu pomoći (alkohol, droga), izbjegavaju situacije, poslove i ljude koje smatraju dosadnim (Popadić, 2009).

Popadić također govori o tome kako individualne razlike u ispoljavanju agresivnosti i stabilnost tih razlika mogu, ali uopće ne moraju da ukazuju na biološke faktore koji bi im bili u osnovi. Ta stabilnost se može objasniti i na druge načine. Moguće je da se radi o čvrsto uspostavljenim navikama formiranim procesom učenja. Za dosljednost ispoljavanja nasilnog ponašanja može biti odgovorna i sredina. Kada se ljudi nalaze u okruženju koje im dodjeljuje iste položaje, traži iste odgovore, postavlja iste norme i ljudi će se u tim okruženjima isto ponašati. Jedna od takvih sredina je i škola koja „stabilizuje“ uloge nasilnika i žrtve tako što djecu tokom vremena podvrgava istim, formalnim i neformalnim, normama i pravilima nagrađivanja i kažnjavanja, dodjeljuje im fiksirane položaje i uloge i podstiče ih da svakodnevno „uče“ i učvršćuju svoje uloge nasilnika ili žrtve (Popadić, 2009).

Slika o sebi-Slika o sebi također utiče na pojavu nasilja među djecom. Djeca koja su žrtve nasilja obično pokazuju vrlo nizak stepen samopoštovanja. Ukoliko su djeca konstantno izložena maltretiranju, koje ne mogu da izbjegnu i gdje ih niko ne uzima u zaštitu, razumljivo je da će pokazivati nizak stepen samopoštovanja, kao i razvijati sve negativniju sliku o sebi. S druge strane, djeca koja imaju manjak samopoštovanja posebno su pogodne žrtve. Takva djeca ne pronalaze način da se odbrane, a nasilnici prepoznaju njihovu ranjivost i uživaju u njoj (Popadić, 2009). Već od ranog djetinjstva djecu treba poticati da poštuju sebe i razvijaju pozitivnu sliku o sebi. Posebno važnu ulogu u tom procesu imaju roditelji. Međutim, često se dešava da su upravo roditelji ti koji onemogućuju djeci da razviju pozitivnu sliku o sebi. Neki od primjera mogu biti upoređivanje djeteta sa drugom djecom koja su možda uspješnija u nekim aktivnostima, sputavanje želja i ambicija kod djeteta, nepriznavanje uspjeha kod djece. Sve se to može odraziti na djetetovu sliku o sebi, te ga učiniti pogodnom žrtvom.

S druge strane, kada je riječ o djeci koja ispoljavaju nasilje, tu postoje različita tumačenja. Jedno od njih jeste da nasilna djeca imaju niže samopoštovanje. Njihova nasilnost može da vodi niskom samopoštovanju, jer djetetovo ponašanje odstupa od socijalnih normi, dijete umjesto pohvala biva kritikovano i samo sebe vidi u negativnom svjetlu. Također, nisko samopoštovanje može biti uzrokom nasilnog ponašanja, te bi nasilje nad drugima bilo sredstvo da se poveća vlastito samopoštovanje. Drugo tumačenje jeste da je nasilje povezano sa visokim samopoštovanjem. Djeca s visokim samopoštovanjem mogu reagovati nasilno ukoliko se suoče s ugrožavanjem idealizovane slike koju imaju o sebi, te bi to osporavanje vlastite idealizovane slike mogli protumačiti kao potcjenjivanje, znak nepoštovanja i namjerno vrijeđanje, što u konačnici može voditi ka ispoljavanju nasilnog ponašanja (Popadić, 2009).

Školski uspjeh-školski uspjeh može biti još jedan od uzroka nasilnog ponašanja. Obično se smatra da su nasilna djeca po pravilu lošijeg školskog uspjeha, kao i da školski neuspjeh vodi ka nasilnom ponašanju.

Djeca s lošim školskim uspjehom se zbog toga osjećaju neuspješnim i odbačenim od druge djece, sve manje se vezuju za školu i sve manje dijele vrijednosti grupe (Popadić, 2009). Možemo zaključiti kako se nasilno ponašanje djece može objasniti kao frustracija na neuspjeh u školi. S druge strane, dosta je stvari koje mogu uticati na loš školski uspjeh počevši od intelektualnih sposobnosti, loše koncentracije i pažnje, nezainteresovanosti za školsko gradivo, klime u porodici koja ne postavlja visoke zahtjeve u ovim oblastima. Škola kao odgojno – obrazovna institucija može dosta uraditi u smislu pomoći djeci da savladaju gradivo i poprave školski uspjeh, te na taj način preventivno djelovati na pojavu nasilja.

Iako veza između nasilja i školskog uspjeha može biti prihvatljiva, neka istraživanja ne pokazuju njihovu povezanost. U okviru istraživanja „Škola bez nasilja“ ispostavilo se da je veća vjerovatnoća da će dijete biti izloženo nasilju od strane nastavnika, nego nasilju vršnjaka (Popadić, 2009). Također, rezultati Olweusovog ispitivanja, koje je činila skupina od 444 dječaka, pokazali su da nema ničeg što bi upućivalo na to da je ponašanje nasilnih dječaka posljedica loših ocjena ili neuspjeha u školi (Olweus, 1998).

Spolne razlike-kada govorimo o spolnim razlikama, ranije se smatralo da na najranijim uzrastima, kada nasilje tek počinje da se javlja u repertoaru ponašanja, nema razlike između

dječaka i djevojčica, te da razlike nastaju postepeno u procesu socijalizacije. Istraživanja pokazuju da tek poslije, počevši od školskog uzrasta, dječaci češće ispoljavaju fizičku agresiju nego djevojčice. Rezultati Bergenske studije potvrđuju da su veliki dio nasilništva kojem su bile izvrgnute djevojčice činili dječaci. Više od 60% zlostavljanih djevojčica, prijavilo je nasilje uglavnom od strane dječaka, dok je njih 15-20% izjavilo da su ih zlostavljali dječaci kao i djevojčice. S druge strane, većinu dječaka, više od 80%, zlostavljali su dječaci (Olweus, 1998). Iz ovih rezultata uočavamo da je mnogo veći postotak dječaka, u odnosu na djevojčice, sudjelovao u nasilju.

Vremenom je jačala ideja o većoj agresiji i ispoljavanju nasilja kod dječaka pod utjecajem stereotipa, da su dječaci skolni nasilju, a djevojčice nisu. Olako prihvaćanje ovog stereotipa ukazuje na one forme agresivnosti koje zaista dominiraju kod muškog spola, a zanemarivanje onih oblika nasilja koje su karakteristične za ženski spol, a to je indirektno nasilje (Popadić, 2009). Tjelesno nasilje uobičajnije je kod dječaka, dok djevojčice često koriste suptilnije i neizravnije načine zlostavljanja kao što su klevetanje, širenje glasina i manipulacije prijateljskim odnosima. Ipak, zlostavljanje ne(fizičkim) sredstvima (riječima, gestama) najuobičajeniji je oblik nasilništva i među dječacima (Olweus, 1998). Obzirom da su djevojčice fizički slabije od dječaka, one rjeđe koriste direktno fizičko nasilje, dok su odnosi među dječacima pretežno grublji, oštriji i nasiljniji.

Uzrasne razlike- neki oblici nasilnog ponašanja javljaju čak i kod male djece. Već na uzrastu od 14-15 mjeseci mogu se registrovati „agresivni napadi“ koji se sastoje u čupanju za kosu, udaranju i ujedanju (Bridges, 1933. prema Popadić,2009).

Prema razvojnoj teoriji direktne i indirektno agresivnosti, koja će vrsta agresije biti dominantna, zavisit će od toga koje su mogućnosti djeteta na određenom uzrastu da najefikasnije povrijedi drugo dijete. Dok na početku dominira fizička agresija, s razvojem govora, u periodu od 8 do 18 godine dolazi do opadanja fizičke agresije, a verbalna raste u periodu od 8 do 11 godina, zatim blago opada. Također, uzrastom, direktna agresivnost se smanjuje. Kako se javlja mogućnost i drugačijeg povrijeđivanja za koji je nužan razvoj socijalne inteligencije, direktna agresija postepeno ustupa mjesto indirektnoj agresiji. Indirektna agresija zahtijeva određene sposobnosti ne samo od nasilnika, već i od žrtve. Potrebno je da i žrtva razumije različite neverbalne poruke i ima sposobnost da tumači poruke u tuđem ponašanju. Vremenom indirektna agresija dobiva

manje vidljive, suptilnije oblike, raste do 18 godine, a zatim lagano opada (Bjorkqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992. prema Popadić, 2009). Iz ove teorije uočavamo da razvojem djeteta veću zastupljenost dobiva indirektna agresija. Ovaj oblik agresije ili nasilja zasigurno je i dosta učinkovitiji u zrelijoj dobi, nego li fizičko nasilje.

Neki nalazi ukazuju na to da broj žrtava opada sa školskim uzrastom, što znači da se uzrastom nasilje smanjuje. Nastojeći da objasne ovaj pad nasilja uzrastom, Smit i saradnici (Smith i sar., 1999., prema Popadić 2009) krenuli su od nekoliko mogućih objašnjenja. Prva mogućnost je da sa uzrastom dijete u školi zauzima sve više mjesto na statusnoj hijerarhiji, sve je manje djece koja mogu da ga maltretiraju, a to su najprije ona koja su istog, ili starijeg uzrasta. Drugo objašnjenje je da je među mlađom djecom nasilje češće, jer ona još nisu usvojila norme koje takvo ponašanje osuđuje. Treće, mlađa djeca još nisu ovladala socijalnim vještinama koje im pomažu da se nose s potencijalno opasnim situacijama. S druge strane, u istraživanju „Škola bez nasilja“ dobiveni su rezultati koji ukazuju na to da se s uzrastom povećava broj nasilnika i među dječacima i među djevojčicama (Popadić,2009).

Nasilje i socijalne vještine- nasilnost kod djece često se shvata kao nedostatak socijalne kompetentnosti. Ako znamo da je nasilje loše, te da je neprihvatljivo u ljudskom društvu, onda možemo zaključiti da oni koji su nasilni imaju neadekvatan repertoar ponašanja. U prilog ovome ide i to da su nasilna djeca odbačena od vršnjaka i da od nasilja imaju samo štete (Popadić, 2009). Zbog svega ovoga, već od ranog djetinjstva, djecu treba učiti socijalnim vještinama. Ukoliko dijete ne usvoji glavne norme ponašanja, teško će se uklopiti u društvo koje od njega zahtijeva poštivanje određenih pravila. Roditelji su važni činitelji u ovom procesu, te kao model ponašanja svome djetetu, sami moraju da posjeduju izgrađene socijalne vještine. Možemo navesti primjer roditelja koji fizički kažnjavaju svoju djecu. Ta djeca neće naučiti da je takvo ponašanje neprihvatljivo, te će nasiljem rješavati i probleme sa svojim vršnjacima. S druge strane, vršnjaci su ti koji mogu uticati na pojavu nasilnog ponašanja.

Uticaj vršnjaka na pojavu nasilnog ponašanja ogleda se u tome da:

- slabi kočnice u ponašanju
- smanjuje ličnu odgovornost
- nudi modele ponašanja, pa i nasilničkog (Zečević, 2010).

Djeca se mogu ponašati nasilno ukoliko vide drugu osobu, „model“, kako se ponaša nasilno. Taj negativni utjecaj će biti još snažniji ukoliko dijete pozitivno vrednuje takvo ponašanje, te svog vršnjaka koji ispoljava nasilje smatra jakim i neustrašivim. Također, djeca koja nisu nasilna nekada mogu ispoljavati takve oblike ponašanja upravo zbog smanjene lične odgovornosti. Osjećaj za ličnu odgovornost u negativnom postupku kakvo je nasilništvo značajno se smanjuje ukoliko u njemu sudjeluje više ljudi (Olweus, 1998).

Uticaj medija- jedan od uzroka pojave nasilja kod djece su i mediji. Često i dugotrajno gledanje nasilja, smanjuje osjetljivost na posljedice nasilja, te smanjuje saosjećajnost (Zečević, 2010). Djeca većinu svog slobodnog vremena provode u gledanju filmova, igranju nasilnih igara koje nisu prilagođene djeci. Već smo istakli da sam čin igranja nasilnih igara ne svrstavamo u nasilje, ali te igrice mogu uticati na pojavu nasilnog ponašanja kod djece. Djeca oponašaju likove iz igrice ili crtića, pa mogu naučiti da takvo ponašanje primjenjuju u svakodnevnom životu u istim ili sličnim situacijama. Na taj način mediji utiču i na formiranje stavova kod djece.

Negativni efekti medijskog nasilja su slijedeći:

- djeca postaju tolerantnija prema nasilju
- razvijaju pogrešne stavove o nasilju i imaju gubitak saosjećanja prema onima koji trpe nasilje
- počinju gledati svijet kao nasilan, plašeći se da će se naći u situaciji da trpe nasilje
- sve više ispoljavaju asocijalno i nasilno ponašanje
- konfliktne situacije pokušavaju riješiti koristeći se nasiljem kao prihvatljivim i poželjnim
- žive u virtuelnom svijetu, ne razvijaju emocionalnu inteligenciju, ni samopouzdanje
- manjka im kreativnosti, te im se povećava mučnost razvoja depresije i nesigurnosti
- prisutno je nerazumijevanje pravog značenja nasilja, pa iz toga proizilazi pogrešno zaključivanje
- nasilje vrši konstantan uticaj na navike i način života (Zečević, 2010: 11).

Kako bi se suzbili negativni uticaji koji imaju mediji, roditelji treba da vrše nadzor nad djecom i onim što gledaju putem medija. Poželjno je da zajedno sa djecom gledaju određene stvari, te komentarišu ono što vide. Na taj način roditelji mogu ukazati djeci na ono što je dobro kao i na ono što je loš

4. Karakteristike djece uključene u nasilje

Kada govorimo o djeci koja su uključena u nasilje, onda možemo govoriti o djeci koja su izložena nasilju, tj. trpe nasilje i djeci koja su nasilna, odnosno djeci koja vrše nasilje nad drugom djecom. Ovaj dio rada bit će baviti će se karakteristikama djece koja su označena kao žrtve nasilja, kao i djece koja su nasilna. Ove dvije kategorije (žrtva i nasilnik) suprotstavljene su jedna drugoj, pa je za očekivati kako se djeca žrtve i djeca nasilnici u mnogome razlikuju.

4.1 Djeca žrtve nasilja

Tipične žrtve su oni učenici koji su česte mete napada druge djece, ali koji sami ne uzvraćaju, već trpe i povlače se. Oni pokazuju neke, očekivane, zajedničke karakteristike. Po pravilu to su djeca koja su fizički slabija, preosjetljiva, anksiozna, bojažljiva i povučena djeca (Byrne, 1994. prema Popadić, 2009). Djeca koja su tipične žrtve nasilja imaju i manjak samopouzdanja, te pod uticajem nasilja stvaraju sve negativniju sliku o sebi. Obzirom da nisu u stanju da se odbrane od napada, dobivaju sve veći osjećaj krivnje, osjećaju se posramljenim i neprihvaćenim. Kako ne uspijevaju graditi pozitivan stav o sebi, oni postaju još pogodnije žrtve za nasilnika. Ovaj tip žrtve Olweus je označio pasivnom ili podložnom žrtvom (Olweus, 1998: 40).

Djeca koja su tipične žrtve nasilja često su tiha i mirna, te imaju malo prijatelja koji će da stanu u njihovu odbranu. Odnosi u njihovoj porodici su takvi da ih roditelji pretjerano štite. Iz ovakvih porodica dolaze djeca koja ne znaju da se zauzmu za sebe, te imaju loše socijalne vještine (Zečević, 2010). Olweusovi razgovori sa roditeljima zlostavljanih dječaka pokazali su prisniji odnos ove djece s roditeljima, posebno sa majkom (Olweus, 1998). Roditelji su ti koji treba da pružaju ljubav i toplinu djetetu, ali s druge strane trebaju pomoći djetetu da razvija samopouzdanje i gradi svoju ličnost.

Postoji još jedan tip žrtve koju Olweus naziva provokativna žrtva. Njima je svojstven spoj ustrašenih i istodobno agresivnih obrazaca reakcija. Ti učenici često imaju teškoće s koncentracijom, te se ponašaju tako da mogu izazvati razdraženost i napetost oko sebe. Njihovo ponašanje često izaziva mnoge učenike u razredu, uzrokujući tako negativne reakcije velikog dijela, ili čitavog razreda (Olweus, 1998). Ova djeca opisuju se kao impulsivna djeca sa problemima samokontrole, koja po svom ponašanju odgovaraju djeci s poremećajem pažnje i hiperaktivnošću (Popadić, 2009).

Istraživanje koje je sproveo Olweus pokazalo je kako su postojale izvjesne razlike među pasivnim i provokativnim žrtvama u kasnijoj, zrelijoj dobi. Djeca koja nisu bila zlostavljana ili djeca koja su spadala u skupinu provokativnih žrtava, bili su pretežno stabilni mladići od 23. godine, što se može protumačiti da su dječaci napustivši školu imali mnogo veću slobodu izbora svoje vlastite društvene i fizičke okoline. S druge strane, djeca koja su bila pasivne žrtve, u odnosu na djecu koja nisu bila zlostavljana, pokazivali su potištenost i imali su manje samopoštovanja (Olweus, 1998). Ovi rezultati nam pokazuju koliko trajne posljedice ostavlja nasilje. Djeca koja su bila izložena nasilju nisu uspjela da razviju samopoštovanje ni u zrelijoj dobi.

Također, posljedice koje donosi nasilje u velikoj mjeri zavise i od trajanja nasilja. Gledano sa ovog stajališta, postoji još jedna podjela žrtava, a to su kratkotrajne i stabilne žrtve (Popadić, 2009). Ukoliko su djeca duže vremena zlostavljana, zasigurno je da će se te posljedice više odraziti na njihovu ličnost.

Kako bi posljedice nasilja bile što manje, od velike je važnosti prepoznati da je neko dijete izloženo nasilju, jer takve probleme djeca često nisu spremna podijeliti sa drugima. Postoji čitav niz znakova sadržanih u djetetovom ponašanju, koji bi trebalo da roditeljima i nastavnicima budu znak da je dijete možda izloženo nasilju. Neki od tih znakova su:

- dijete nerado ide u školu i izmišlja razna opravdanja kako bi izbjeglo školu
- uplašeno je dok dolazi ili odlazi u školu
- često mijenja put od kuće do škole
- ima slab školski uspjeh
- djeluje odsutno, dekoncentrisano i nemotivisano
- vraća se iz škole s oštećenim stvarima i pocijepanom odjećom
- gubi apetit
- ima zdravstvene probleme (glavobolju, bolove u stomaku)
- povlači se u sebe
- počinje da muca
- javlja se noćno mokrenje
- plače prije spavanja
- ima noćne more u snu

- ima ogrebotine i modrice za čije porijeklo daje neobična objašnjenja
- traži ili krade novac (da bi platio nasilnika)
- stalno „gubi“ džeparac
- odbija da govori o tome zašto je stalno neraspoločeno (Elliot i sar., 1997. prema Popadić, 1998).

Nasilje u školi se obično dešava daleko od očiju odraslih, na dvorištu, izvan škole ili u wc-u. Roditelji i nastavnici, osim fizičkih posljedica nasilja, često ne vide druge posljedice i teže uočavaju da je dijete izloženo nasilju. Stoga, svi navedeni znakovi koji mogu upućivati na nasilje ne smiju se zanemariti. Naravno, neki od ovih znakova ne moraju ukazivati na nasilje, ali se njihov uzrok mora ispitati.

4.2 Djeca nasilnici

Kada govorimo o tipičnim obilježjima nasilnika možemo istaći da nasilnika karakteriše agresivnost prema vršnjacima, ali oni često vrše nasilje i prema odraslima, roditeljima ili nastavnicima. Nasilnici općenito imaju pozitivnije stajalište prema nasilju i korištenju nasilnih sredstava nego ostali učenici. Oni se izdvajaju po tome što imaju snažnu potrebu za dominacijom nad ostalim učenicima, razdražljivi su, teško podnose neuspjeh, te se ponašaju nasilno prema ostalima, bez razvijene empatije (Olweus, 1998). Iz ovih karakteristika koje su tipične za nasilnika možemo zaključiti koliko se razlikuju od djece koja su žrtve nasilja. Dok su djeca žrtve pretežno povučena, bez razvijenog samopoštovanja, djeca nasilnici su dosta dominantniji i imaju snažnu potrebu da se izdvajaju među ostalim učenicima. Kao što postoje znakovi u ponašanju koji mogu ukazivati na to da je neko dijete izloženo nasilju, tako postoji lista upozoravajućih znakova mogućeg nasilnog ponašanja kod djece. Neki od tih znakova su:

- povlačenje iz društva
- izraženo osjećanje izolovanosti i usamljenosti
- izraženo osjećanje odbačenosti
- osjećanje da je meta napada i maltretiranja
- nezainteresovanost za školu i slab školski uspjeh
- izražavanje nasilja u pismenim radovima i crtežima
- nekontrolisani bijes

- obrasci impulsivnog udaranja, vrijeđanja i siledžijstva
- registrovani disciplinski problemi
- nasilno i agresivno ponašanje u prošlosti
- netolerantnost prema različitosti, predrasude
- korištenje droga i alkohola (prema Popadić, 2009).

Iz ovih znakova, koji mogu ukazivati da je neko dijete nasilno, primjećujemo kako i nasilnici imaju osjećaj odbačenosti i usamljenosti, ali za razliku od žrtava oni svojim nasilnim ponašanjem traže dominaciju nad drugima. Obzirom da je nasilje neprihvatljivo i zabranjeno, ova djeca mogu imati osjećaj odbačenosti i neprihvaćenosti jer se ne ponašaju prema normama koje se od njih zahtijevaju. Svi ovi znakovi se ne smiju zanemarivati, jer ispoljavanje nasilja u mladosti može imati snažne posljedice i u zrelijoj dobi. Djeca koja su nasilna i zlostavljaju drugu djecu izlažu se povećanoj opasnosti kasnijeg problematičnog ponašanja kao što su kriminal i alkoholizam. Olweusova istraživanja potvrdila su da je približno 60% dječaka, koji su bili označeni kao nasilnici, bar jednom osuđivano do dobi od 24 godine (Olweus, 1998).

Ponekad, djeca koja se ponašaju nasilno ne znaju da je takvo ponašanje loše, jer oponašaju stariju braću i sestre ili ljude kojima se dive. Ona možda ne znaju bolje načine komuniciranja s vršnjacima, ili prolaze kroz neke probleme pa to pokazuju kroz nasilje. Dešava se da ih neko drugi navodi na nasilje, kao što to mogu biti vršnjaci (Zečević, 2010). Nasilje koje ispoljavaju ova djeca može biti naučeno ponašanje. Ukoliko je nasilje uobičajan način rješavanja problema u porodici, dijete će razviti mišljenje da je takav oblik ponašanja prihvatljiv, te će i samo rješavati probleme nasiljem.

Također, neka djeca učestvuju u nasilju, ali ne poduzimaju inicijativu. Oni se mogu označiti kao pasivni nasilnici, pratioci ili sljedbenici. Skupinu pasivnih nasilnika mogu činiti nesigurni i strašljivi učenici (Olweus, 1998). Upravo ove osobine mogu biti motivom da se djeca ponašaju nasilno i na taj način traže pažnju i popularnost od strane drugih učenika.

Hans Toch (1969/1978) je odredio klasifikaciju od deset osnovnih motiva koji pokreću nasilnika da reaguje nasilno:

- *Odbrana ugleda*- nasilnik vjeruje da ga položaj u grupi (npr. to što je „glavni“) obavezuje da čini nasilje

- *Nametanje normi*- nasilnik sebe vidi kao arbitra koji nasiljem prema „prestupnicima“ uzima pravdu u svoje ruke
- *Zaštita slike o sebi*- nasilje je reakcija prema ljudima koji nasilniku narušavaju sliku koju ima o sebi
- *Uljepšavanje slike o sebi*- nasilnik smatra da nasiljem dokazuje vlastitu muškost, neustrašivost, čvrstinu i snagu
- *Samoodbrana*- nasilnik se nasiljem služi da bi izašao na kraj sa ljudima kojih se plaši
- *Otklanjanje pritiska*- nasilnik pribjegava nasilju kada mu nedostaju verbalne i druge društvene vještine u komuniciranju
- *Siledžijstvo*- nasilnik uživa u patnjama drugih i za žrtve bira slabije osobe
- *Eksploatacija*- nasilje se koristi kao instrument prinude prema onima koji odbijaju da se povinuju nasilniku
- *Samozadovoljstvo*- nasilnik živi u naivnom uvjerenju da njegovo sopstveno blagostanje mora biti prvenstveno briga drugih. Nasilje je reakcija na nepouzdanost drugih ljudi
- *Katarza*- da bi se oslobodio pritiska svojih akumulisanih emocija, nasilnik kreće da provocira sukob, pri čemu je identitet žrtve od sporednog značenja (Toch, 1969/1978., prema Popadić,2009).

Zaključujemo da postoji više motiva koji bi stajali iza postupaka koje označavamo nasilnim i koji bi nam pomogli da takve postupke lakše prepoznamo. Već ranije smo naveli niz uzroka koji mogu dovesti do nasilnog ponašanja kod djeteta, te je od ključne važnosti prepoznati te uzroke i djelovati na njihovo suzbijanje. Djecu nasilnike ne treba samo kažnjavati, potrebno je pronaći adekvatan metod da bi se pomoglo ovoj djeci jer, kako smo istakli, posljedice ovakvog ponašanja mogu biti velike.

5. Prevencija vršnjačkog nasilja

Prilikom definiranja osnovnih pojmova, istakli smo da prevencija podrazumijeva sistem međusobno koordiniranih mjera i aktivnosti kojima se društvo i njegove institucije suprotstavljaju poremećajima u ponašanju (PUP), njihovom javljanju, ponavljanju i prerastanju u teže oblike (Pedagoška enciklopedija 2, 1989: 207). Također, prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih zasniva se na poduzimanju različitih mjera i akcija koje treba da polaze od jasnog saznanja mogućih uzroka nastajanja poremećaja (Miković, 2004: 25). U cilju prevencije vršnjačkog nasilja od velike važnosti su mjere i aktivnosti koje se sprovode u školi kao odgojno-obrazovnoj instituciji. Kako djeca vrlo rano kreću u školu, škola ima veliki uticaj na oblikovanje njihove ličnosti. Stoga, škola treba da stvara pozitivno okruženje koje će pomoći učenicima u razvoju njihove osobnosti, te na taj način preventivno djelovati na pojavu svakog oblika društveno neprihvatljivog ponašanja.

Ciljevi su prevencije kao društvene djelatnosti: spriječiti nastajanje uvjeta koji dovode do poremećaja u ponašanju (PUP), spriječiti nastajanje bilo kojeg oblika PUP, spriječiti PUP u smislu krivičnih djela, prvoučinjenih ili ponovljenih (Pedagoška enciklopedija 2, 1989: 207).

5.1 Vrste prevencije

U literaturi, stručnoj praksi i svakodnevnoj upotrebi, preventivni pristup različitim socio-patološkim pojavama u društvu, preuzet iz medicinskih nauka, definira se kroz sljedeća tri nivoa prevencije: primarna prevencija, sekundarna prevencija i tercijarna prevencija (Miković, 2004: 271).

Primarna prevencija- pod primarnom prevencijom razumijevaju se društvene mjere i akcije kojima se sprječavaju, onemogućavaju, ili predusreću poremećaji u ponašanju djece i omladine, a usmjerene su na eliminiranje negativnih utjecaja iz društvene sredine i osiguravanje normalnih uvjeta za razvoj ličnosti (Pedagoška enciklopedija 2, 1989: 244). Primarna vrsta prevencije je od velike važnosti obzirom da je usmjerena na sprječavanje nastanka bilo kakvog poremećaja u ponašanju kod mladih. Kako je porodica prva sredina u koju dijete dolazi, roditelji imaju najveću ulogu u prevenciji društveno neprihvatljivog ponašanja. Roditelji, u saradnji sa školom i ostalim društvenim institucijama mogu učiniti mnogo kada je u pitanju primarna prevencija. Obzirom da

u radu akcenat stavljamo na školu, škola kroz različite aktivnosti može preventivno djelovati na pojavu društveno neprihvatljivog ponašanja.

Sekundarna prevencija- podrazumijeva identifikaciju nekog socijalnog problema, njegovo zaustavljanje i pomoć u rješavanju. Ova vrsta prevencije se posebno odnosi na djecu koja zbog nepovoljnih uslova života u porodici ispoljavaju neki od „blažih“ oblika poremećaja u ponašanju, praćen neredovnim odlaskom u školu, postizanjem lošeg uspjeha, ponavljanjem razreda (Miković, 2004). Obzirom da u školi dijete provodi veći dio vremena, tu se najprije mogu primijetiti promjene u ponašanju. Važno je da nastavnici i stručni saradnici na vrijeme otkriju uzroke takvog ponašanja, te pruže potrebnu pomoć učeniku. Ukoliko se problem otkrije na vrijeme, veća je vjerovatnost da će njegovo rješavanje biti uspješnije.

Tercijarna prevencija- podrazumijeva prikladan tretman s osobama poremećenog ponašanja kako bi se spriječilo pogoršanje postojećeg stanja koje vodi u kriminalitet. Ova vrsta prevencije posebno se odnosi na smanjenje kriminalnog povrata (Singer, 1996: 346). Tercijarna prevencija provodi se s učenicima kojima je već identificiran problem u ponašanju. Škola, zajedno s roditeljima i drugim društvenim institucijama treba da pruži pomoć učeniku u rješavanju postojećeg problema, ali i spriječi da se to stanje pogorša.

Kada govorimo o prevenciji vršnjačkog nasilja, treba istaći da su njeni osnovni faktori: obitelj, obzirom da u njoj dijete oblikuje temeljne stavove i navike koje ga prate tijekom života; vjerske institucije, jer religija isticanjem najviših životnih vrijednosti stvara protutežu djelovanju raznih negativnih faktora; škola, o kojoj ćemo govoriti opširnije u nastavku rada; slobodno vrijeme; policija; centri socijalne zaštite (Singer, 1996). Iako porodica i škola imaju najveću ulogu u preveniranju društveno neprihvatljivog ponašanja kod djece, značajni su i drugi faktori koji svojim djelovanjem utiču na odgojni proces i izgrađivanje osobnosti kod učenika. Da bi uspjeh bio veći, važno je da ove institucije usklade svoje djelovanje, da se međusobno potpomažu i sarađuju. Zajednički treba da kontrolišu sve štetne utjecaje, mijenjaju ih i usmjeravaju u pozitivnom pravcu.

Da bi se preventivne mjere mogle ostvariti uz saradnju svih relevantnih društvenih faktora, nužno je planirati i koordinirati njihov doprinos. U tu svrhu postoje programi prevencije čiji je cilj jasno definiranje mjera i zadataka njihovih nositelja (Singer, 1996). Kako se u radu akcenat

stavlja na preventivno djelovanje u školi, programi prevencije trebalo bi da se odnose na uklanjanje i ograničavanje negativnih utjecaja, saniranje nepovoljnih situacija i stanja djeteta koja mogu djelovati ugrožavajuće, rano otkrivanje stanja rizičnosti ili već manifestiranih oblika poremećaja u ponašanju, kontinuirano i permanentno djelovanje od otkrivanja do adekvatnog saniranja poremećaja kod učenika potrebnim oblicima, sadržajima, metodama i sredstvima rada (Pedagoška enciklopedija 2, 1989: 245).

5. 2. Uloga škole u prevenciji vršnjačkog nasilja

Škola je, nakon porodice, najvažnija društvena skupina u koju dijete ulazi. Za razliku od porodice, škola postavlja neprekidno i neposredno sve veće zahtjeve pred dijete. Većina djece suočava se u školi sa svijetom u kojem više nema povlašten položaj koji je uživalo u obitelji. Škola je za dijete najčešće prvi dodir s društvenom sredinom, sa skupinom, te omogućava uspostavu određenih međuljudskih odnosa (Singer, 1996). Iz ovoga slijedi da škola ima veliku odgovornost i ulogu kada je u pitanju razvoj socijalizacije kod djece.

Zadatak škole nije samo prijenos znanja. Pored usvajanja znanja, umijeća i navika, kao materijalnog zadatka, u školi dijete razvija i svoje tjelesne i intelektualne sposobnosti (funkcionalni zadatak), a usporedo s tim učenici se izgrađuju kao ljudi (odgojni zadatak). Posebno mjesto pripada odgojnim zadacima, jer su oni osnova socijalizacije u društvenoj zajednici. Oni omogućavaju oblikovanje ljudskih vrednota i konstruktivno ljudsko djelovanje. Upravo ova odgojna funkcija škole ima posebno mjesto i značenje (Vukasović, 1999). Ukoliko škola kvalitetno obavlja svoju odgojnu zadaću, rizik za pojavu nepoželjnog ponašanja kod djece je manji. Obzirom da djeca vrlo rano kreću u školu, škola ima veliku mogućnost oblikovati njihove stavove i ponašanje i zbog toga može služiti kao predvodnik u svim akcijama za sprječavanje nasilnog ponašanja među djecom. Kroz svoje aktivnosti škola može preventivno djelovati na pojavu vršnjačkog nasilja među učenicima.

Jedan od modela po kojima bi se mogao odvijati rad u ranom otkrivanju i preveniranju poremećaja u ponašanju učenika u školi uključuje tri faze rada: fazu ranog otkrivanja, odnosno procjenjivanje ponašanja djeteta u školi radi predikcije budućeg ponašanja; fazu opserviranja relevantnih okolnosti života i funkcioniranja učenika u školi i izvan nje; fazu programiranja, provođenja i praćenja različitih modela sociopedagoškog rada s učenicima kojima je prema

rezultatima prve i druge faze to bilo potrebno (Pedagoška enciklopedija 2, 1989: 245). Škola treba uložiti svu energiju u svakog pojedinog učenika koristeći se svim dostupnim metodama i sredstvima, analizirati individualne razlike, identificirati djecu koja pokazuju prve oblike poremećaja u ponašanju i poduzeti prikladne mjere kako bi spriječila dalji negativni razvoj učenika (Singer, 1996).

Osnovne vrste prevencije koje se sprovode u školi su:

- stvaranje pozitivne klime u školi
- poticanje socio- emocionalnog razvoja djeteta
- upoznavanje djece s njihovim pravima
- osvještavanje učenika o zabrani zlostavljanja
- uvođenje programa za sprječavanje nasilja (Tomić i suradnici, 2005: 62)

Školska klima odnosi se na organizaciju školskog života, odnosno na atmosferu koja vlada u školi. Faktori koji određuju školsku klimu jesu odnos između nastavnika i učenika, način sprovođenja discipline, način ocjenjivanja, kao i postojeći sistem normi i vrijednosti, među kojima su i specifične norme vezane za stav učenika i nastavnika prema nasilju. Faktori koji čine školsku klimu povezani su sa stepenom nasilja u školi. U školama u kojima postoji dobar odnos između odraslih, između odraslih i učenika, tamo gdje se podstiče kooperativnost i vezanost za školu, nasilje je manje zastupljeno, ali ne samo nasilje već i druge vrste školskih problema. Kruta, hijerarhijska i formalistička organizacija povećava stepen nasilja (Payne i Gottfredson, 2004., prema Popadić, 2009). Stvaranje pozitivne klime u školi podrazumijeva:

- razvijanje pozitivne psihosocijalne klime u školi
- primjeri ponašanja i načina rješavanja sukoba koje odrasle osobe u školi daju učenicima
- jasno izražen negativan stav prema nasilju
- jasno postavljena pravila ponašanja učenika
- učitelj kao model korektnog ponašanja
- pošten i korektan odnos učitelja/nastavnika prema učeniku
- dobra radna disciplina i atmosfera u školi
- zainteresovanost škole i nastavnika za međusobne odnose učenika i spremnost da se učenicima pomogne u izgrađivanju dobrih odnosa (Tomić i suradnici, 2005: 62 – 63).

Ukoliko se u školi stvara pozitivna klima, gdje učenici mogu zadovoljiti svoje potrebe i gdje se mogu osjećati dobro, to će zasigurno pridonijeti kvalitetnijem radu i postizanju boljih rezultata bilo u učenju, ili rješavanju različitih problema sa kojima se susreću učenici.

Kada govorimo o socio- emocionalnom razvoju djeteta, nastojanje da se djeca nauče odgovarajućim vještinama u socijalnoj komunikaciji, posljedica je ideje da problemi u socijalnim odnosima dobrim djelom nastaju zbog nedostatka socijalnih vještina koje se, kao i svako ponašanje, mogu učiti. Nasilno ponašanje je oblik neadekvatnog reagovanja tokom socijalne interakcije koje šteti i samom odnosu i djetetu koje se nasilno ponaša. Dijete se ponaša nasilno jer je umjesto socijalno adekvatnih postupaka usvojilo drugačiji, negativan repertoar reagovanja (Popadić,2009). Škola predstavlja idealno mjesto za razvoj socijalnih vještina koje su od izuzetne važnosti za društveni život. Učenike treba poticati na zajedništvo, organizirati timske aktivnosti kroz koje će se učenicima omogućiti da se bolje upoznaju, organizirati aktivnosti za provođenje slobodnog vremena. Potrebno je učenike upoznati s normama društvene zajednice koje treba poštivati, ali isto tako poticati učenike na razvijanje vlastite osobnosti, što znači da škola treba pomoći učeniku da uskladi osobne i društvene interese.

Još jedan od zadataka škole, u cilju prevencije svakog oblika društveno neprihvatljivog ponašanja, pa tako i vršnjačkog nasilja jeste upoznavanje djece sa njihovim pravima. Po Konvenciji o pravima djeteta, svako dijete ima pravo na obrazovanje, a svrha obrazovanja je da dijete razvije svoju ličnost, talente, mentalne i fizičke sposobnosti u najvećoj mogućoj mjeri. Škola treba da omogući svakom djetetu pripremu za vođenje odgovornog i mirnog života u slobodnom društvu. Pored toga, u Konvenciji se navodi da niko, ni na koji način, ne smije da povrijedi dijete, a da odrasli treba da stvore uslove da djeca budu zaštićena od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja (Cicvarić, Cicvarić- Žunić, 2009). Učenicima je potrebno objasniti šta Konvencija predstavlja, kao i pojasniti im koja su njihova prava. Također, učenike je potrebno osvijestiti o zabrani nasilja, ali i podučiti ih nenasilnom rješavanju sukoba. Zadatak škole jeste da utiče na formiranje stavova o neprihvatljivosti ovakvog vida ponašanja, kao i razvijanje tolerancije, razumijevanja i prihvatanja različitosti. Učenici moraju znati da:

- svako dijete ima pravo da raste bez bilo kakvog oblika nasilja
- ovo pravo dijete stiče rođenjem i garantuje ga Konvencija o pravima djeteta
- učenik ima odgovornost, mora paziti da nekoga ne povrijedi i time ugrozi njegova prava

- niko, niti dijete niti odrasla osoba, se ne smije nasilno ponašati u školi
- za nasilno ponašanje Zakonom su propisane kazne
- škola mora biti mjesto gdje se svi učenici, ali i ostali sudionici, osjećaju sigurno i zaštićeno (Cicvarić, Cicvarić- Žunić, 2009).

U cilju prevencije vršnjačkog nasilja moguće je i uvođenje programa za sprječavanje nasilja. Cilj preventivnih programa jeste da smanje vjerovatnoću budućeg nasilja u školi (Popadić, 2009). Svaka škola može da kreira vlastite programe za sprječavanje nasilja i provodi ih u školi. Jedan od takvih programa predstaviti ćemo i kroz ovaj rad. Radi se o intervencijskom programu namijenjenom uklanjanju problema nasilnik/žrtva, koji je kreirao Dan Olweus.

Glavni cilj intervencijskog programa jeste smanjiti, koliko god je to moguće, idealno bi bilo i ukinuti u cjelosti, postojeće probleme nasilnik/žrtva u školskom okruženju i izvan njega, te spriječiti pojavu drugih problema. Također, cilj je postići bolje odnose među vršnjacima u školi i stvoriti uvjete koji će omogućiti i žrtvama i nasilnicima da se bolje snalaze u školskom okruženju i izvan njega (Olweus, 1998).

Pregled intervencijskog programa:

Opći uvjeti

- ❖ Osviještenost i obavezanost

Mjere na razini škole

- ❖ Priručnik s upitnicima
- ❖ Školski sastanak u svezi s problemima nasilnik/žrtva
- ❖ Bolji nadzor tijekom odmora i pauze za užinu
- ❖ Više privlačnih dječijih igrališta
- ❖ Telefonski kontakti
- ❖ Sastanci nastavnici – roditelji
- ❖ Nastavnička grupa koja radi na razvijanju društvenog okruženja u školi
- ❖ Roditeljski kružoci

Mjere na razini razreda

- ❖ Razredni propisi protiv nasilništva: pojašnjenja, pohvale i kazne
- ❖ Redovni razredni sastanci
- ❖ Igranje uloga, literatura
- ❖ Suradničko učenje
- ❖ Zajedničke pozitivne razredne djelatnosti
- ❖ Razredni sastanak nastavnik – roditelji/ učenici

Mjere na individualnoj razini

- ❖ Ozbiljni razgovori s nasilnicima i žrtvama
- ❖ Ozbiljni razgovori s roditeljima dotične djece
- ❖ Korištenje mašte roditelja i nastavnika
- ❖ Pomoć „neutralnih“ učenika
- ❖ Pomoć i podrška roditeljima (izrada odgovarajućih brošura za roditelje)
- ❖ Raspravljачke grupe roditelja nasilnika i žrtvi
- ❖ Promjena razreda ili škole (Olweus, 1998: 68)

Da bi se ostvarili ciljevi intervjenskog programa postoje dva općenita uvjeta a to su da odrasli u školi, i do određenog stupnja kod kuće, postanu svjesni opsega problema nasilnik/žrtva, te da se odrasli odluče angažirati s odgovarajućom ozbiljnošću u mijenjanju takva stanja. Vidimo da se intervjenski program može realizirati na tri razine: na razini škole, na razini razreda i individualnoj razini.

Mjere na razini škole odnose se na sve sudionike školskog procesa učenike, nastavnike i roditelje. Ove mjere najprije obuhvataju snimak stanja standardizovanim upitnicima, poslije čega slijedi školski sastanak u vezi s problemima nasilništva, gdje bi se zaposleni upoznali sa stanjem u školi i s namjeravanom akcijom i gdje bi se prihvatio zajednički opći plan djelovanja, što podrazumijeva zajednički dogovor i prihvatanje zajedničke odgovornosti.

Mjere na razini razreda najprije se sastoje u razgovorima unutar odjeljenja o problemima nasilništva, iz čega bi proisteklo nekoliko jednostavnih odjeljenskih pravila protiv nasilja, koje bi zajednički formulisali učenici i nastavnici. Tema nasilja trebala bi da bude dio redovnih

razrednih sastanaka, a mjere na nivou razreda uključuju različite zajedničke aktivnosti kao što su suradničko učenje ili oblici grupnog rada.

Mjere na individualnoj razini odnose se na razgovore sa nasilnicima i žrtvama, kao i sa njihovim roditeljima. Sastoje se i od pomoći neutralnih učenika. Pomoć i podrška pruža se roditeljima i nasilnika i žrtava, a po potrebi se organizuju sastanci na kojima prisustvuju i jedni i drugi.

Ovakvim i sličnim programima može se dosta toga postići kada je u pitanju prevencija vršnjačkog nasilja. Ono što možemo primjetiti iz ovog intervencijskog programa jeste velika važnost osvještavanja roditelja, učenika i nastavnika, kao svih ostalih sudionika, o nasilju, te njihovo zajedničko djelovanje.

5. 2. 1. Školske aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja

Pored navedenih, postoji još niz aktivnosti koje se mogu realizovati u školi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja i svih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Škola kao odgojno-obrazovna ustanova može implementirati slijedeće aktivnosti:

- Vannastavne sekcije mogu kreirati različite promotivne materijale ili predstave sa ciljem ukazivanja na važnost prevencije nasilja
- U školi se mogu organizirati različite javne debate sa predstavnicima institucija vlasti kako bi pojava nasilja bila prevenirana
- Prikazivanje filma sa ciljem edukacije o vršnjačkom nasilju i nasilju uopće
- Zajedničko rješavanje „zamišljenih sukoba“
- Kreativne radionice u kojima učenici usvajaju znanja o radu u grupi i prihvatanju kompromisa
- Priredbe za sve građane lokalne zajednice u kojima su predstavljene različite situacije vršnjačkog nasilja, ali tako da kraj predstave isključivo ovisi o publici tj. publika može birati između različitih rješenja
- Radionice u kojima je jasno naglašena opasnost vršnjačkog nasilja
- Različiti kvizovi kojima se učenici nastoje potaći da više razmišljaju o problemu nasilja među mladima (Vlaisavljević, 2015).

Kada govorimo o školi i njenoj ulozi u prevenciji vršnjačkog nasilja, u ovome dijelu je potrebno govoriti o slobodnom vremenu učenika, obzirom da škola pruža dosta uslova za kvalitetno provođenje slobodnog vremena. Škola nudi veliki broj vannastavnih aktivnosti koje mogu pomoći učenicima da upotpune svoje slobodno vrijeme. Vannastavne aktivnosti učenika imaju za osnovni cilj doprinijeti odgojnoj funkciji škole, povezati je sa društvenom okolinom, razvijati kod učenika samostalnost, interesovanja, slobodu izražavanja i organizirano i kulturno provođenje slobodnog vremena (Ajanović i Stevanović, 2004: 39). Korisno potrošeno slobodno vrijeme može preventivno djelovati na pojavu svih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Također, školska biblioteka koja je važan dio škole i školskog odgoja može biti od velike koristi kada je riječ o prevenciji vršnjačkog nasilja. Školska biblioteka kroz svoje raznolike djelatnosti aktivan je sudionik u prevenciji odstupajućih i nepovoljnih oblika ponašanja mladih, odnosno u oblikovanju poželjnih oblika ponašanja učenika. Aktivnosti školske biblioteke direktno utječu na kvalitetu odgojno- obrazovnog procesa učenika, doprinoseći svojim mnogostrukim djelatnostima što funkcionalnijem integriranju učenika u obrazovni proces ustanove, ali i integriranju učenika u društveni život zajednice (Kalaš i Madacki, 2012).

Kroz svoje aktivnosti, škola može mnogo pridonijeti prevenciji vršnjačkog nasilja i svakog oblika društveno neprihvatljivog ponašanja, ali joj je potrebna i pomoć drugih institucija. Kako je porodica najvažnija institucija, saradnja porodice i škole je neophodna. Pored porodice, potrebno je ostvariti saradnju i sa zdravstvenim institucijama, vjerskim institucijama, policijom, centrima za socijalni rad (Singer, 1996). Škola može organizirati različite radionice u kojima će učestvovati i predstavnici nekih od ovih institucija. Cilj takvih radionica bio bi da se proširi znanje o vršnjačkom nasilju i nasilju uopće. Te radionice pomogle bi učenicima da nauče kako postupiti u slučaju nasilja, kako pružiti pomoć žrtvi nasilja, učenici bi dobili informacije o tome kome da se obrate u slučaju nasilja. Svaka od ovih institucija može dati veliki doprinos u suzbijanju vršnjačkog nasilja, a samo zajedničkim djelovanjem učinci će biti znatno bolji.

II Metodološki dio

1. Predmet istraživanja

Jedan od aktualnijih problema s kojim se danas sve više susrećemo jeste problem vršnjačkog nasilja. Prema Olweusu, učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (Olweus, 1998: 19). Također, nasilje među učenicima može se pojaviti u različitim oblicima, pa s tim u vezi stoji i cilj ovog istraživanja, a to je ispitati zastupljenost i oblike vršnjačkog nasilja u Mješovitoj srednjoj školi „Hazim Šabanović“ u Visokom i gimnaziji „Gimnazija“ u Visokom. Kroz anketni upitnik ispitat će se informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja koji postoje, kako bi se uvidjelo koliko su učenici zaista upoznati s problematikom vršnjačkog nasilja.

O problemu vršnjačkog nasilja se mnogo govori i piše, te se sve više radi na prevenciji vršnjačkog nasilja i pronalasku adekvatnih metoda i sredstava za njegovo suzbijanje. U cilju prevencije vršnjačkog nasilja od velike važnosti su mjere i aktivnosti koje se sprovode u školi kao odgojno – obrazovnoj instituciji. Pored prijenosa znanja, škola treba da stvara pozitivno okruženje u kome će se učenici osjećati sigurno i prihvaćeno, treba da potiče socio – emocionalni razvoj učenika, kao i da pruži pomoć učeniku u razvijanju pozitivnih osobina, te tako preventivno djeluje na pojavu vršnjačkog nasilja. Namjera ovog rada jeste i otkriti da li u školama, koje su uzorak istraživanja, postoje programi prevencije vršnjačkog nasilja, te koje se aktivnosti provode u tom smjeru.

2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jeste ispitati zastupljenost i oblike vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom.

3. Zadaci istraživanja

1. Ispitati informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja
2. Ispitati zastupljenost vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom
3. Istražiti oblike vršnjačkog nasilja koji se pojavljuju u pomenutim školama
4. Ispitati koje aktivnosti provodi škola u cilju prevencije vršnjačkog nasilja

4. *Hipoteze istraživanja*

Glavna hipoteza: Vršnjačko nasilje je zastupljeno u srednjim školama u Visokom, a kao oblik nasilja najzastupljenije je verbalno nasilje

Pothipoteze:

- Učenici su upoznati sa svim oblicima vršnjačkog nasilja
- Vršnjačko nasilje je zastupljeno u srednjim školama u Visokom
- Verbalno nasilje je najzastupljeniji oblik vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom
- U školama postoji plan aktivnosti koje se provode u cilju prevencije vršnjačkog nasilja

5. *Metode istraživanja*

Metode koje će biti korištene u ovom radu jesu deskriptivna, te metoda teorijske analize.

Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzroke (Mužić, 1999). Deskriptivna metoda u ovom radu bit će korištena kako bi se opisali oblici vršnjačkog nasilja u školama, te aktivnosti koje se provode u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.

Metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško – psihološke literature, priručnika, udžbenika, nastavnih planova i programa, stručnih i naučnih radova, enciklopedija isl., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka (Mužić, 1999). Metodom teorijske analize cilj je prikupiti što više izvora koji govore o problemu vršnjačkog nasilja. Na taj način dobit ćemo širi uvid u ovaj problem, te dovesti u vezu sve podatke. Analiziranje podataka iz različitih izvora omogućit će da se lakše dođe do određenih zaključaka, zaokruži jedna cjelina i pronađu odgovori na pitanja ovog istraživačkog rada.

6. Tehnike i instrumenti istraživanja

Tehnike koje su korištene u radu su intervju i anketiranje, a mjerni instrumenti bit će intervjuiranje i anketni upitnik.

Intervju se definira kao tehnika kojom se putem razgovora između dvije osobe, koje u specifičnu svrhu prikupljanja informacija relevantnih za istraživanje, intervjuer inicira i usmjerava na sadržaj određen ciljevima istraživanja (Cohen i suradnici, 2007). Za potrebe ovog rada bit će obavljen intervju s pedagogima dvije srednje škole u Visokom, kako bi se prikupile informacije o svim aktivnostima koje škola provodi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.

Tehnikom anketiranja ispitivat će se učenici u dvije srednje škole kako bi se dobile informacije o zastupljenosti vršnjačkog nasilja u njihovim školama, ispitivat će se informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja koji postoje, te će se dobiti informacije o najzastupljenijim oblicima vršnjačkog nasilja koji se pojavljuju u ovim školama.

7. Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja je namjerni i čine ga pedagozi i učenici u dvije srednje škole u Visokom. U istraživanju su sudjelovali učenici trećeg razreda gimnazije i učenici trećeg razreda ekonomske škole, po dva odjeljenja. Ukupno je učestvovalo 42 učenika gimnazije, od toga 19 muškaraca i 23 djevojke i 46 učenika ekonomske škole od kojih je bilo 35 djevojaka i 11 muškaraca. Možemo zaključiti da ukupan broj učenika koji je sudjelovao u istraživanju iznosi 88, od čega ukupno 58 djevojaka i 30 muškaraca. Također, uzorak istraživanja su i pedagozi pomenutih škola, s kojima je obavljen intervju u svrhu prikupljanja informacija o aktivnostima koje sprovodi škola u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.

VRSTA ŠKOLE	M	Ž	UKUPNO
GIMNAZIJA	19	23	42
EKONOMSKA	11	35	46
SVEUKUPNO	30	58	88

***III Analiza i interpretacija rezultata
istraživanja***

1. Informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja

Jedan od zadataka ovog istraživanja bio je ispitati informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja. Namjera je bila ispitati koliko učenici znaju o nasilju i njegovim oblicima. U tu svrhu korištena je Likertova petostepena skala (1- uopće se ne slažem, 2- ne slažem se, 3- niti se slažem, niti se ne slažem, 4- slažem se, 5- potpuno se slažem) koja se sastoji od 25 tvrdnji. Učenici su imali zadatak da odrede u kojoj mjeri se slažu s navedenim tvrdnjama. U narednoj tabeli prikazani su dobiveni rezultati.

Tabela 1. Prikaz rezultata: Informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja

TVRDNJE	1	2	3	4	5
	%	%	%	%	%
1. Svako namjerno nanošenje štete drugim učenicima smatra se nasiljem	0	1,14	11,36	13,82	55,68
2. Tuča među učenicima, koja se više neće ponoviti, nije nasilje	21,59	18,18	31,82	23,86	4,55
3. Ukoliko je neki učenik trajno (duži period) izložen negativnim postupcima od strane drugog učenika, govorimo o nasilju	2,27	0	6,82	26,14	64,77
4. Prijateljske tuče u kojima nema namjere da se nanese šteta drugom učeniku, nisu nasilje	6,82	10,23	36,36	23,86	22,73
5. Ukoliko fizički jači učenik udara fizički slabijeg učenika, za njega kažemo da je nasilan	1,14	7,95	9,09	35,23	46,59
6. Namjerno uništavanje tuđih stvari je nasilje	1,14	0	9,09	35,23	54,55
7. I riječima je moguće nanijeti bol drugom učeniku	1,14	3,41	5,68	31,82	57,95
8. Pogrdne riječi mogu nanijeti štetu	0	2,27	17,05	32,95	47,73
9. Ismijavanje drugih učenika zbog njihovih mana je nasilje nad njima	2,27	0	11,36	34,09	52,27
10. Omalovažavanjem se nanosi šteta drugom učeniku	1,14	2,27	11,36	46,59	38,64
11. Nazivanje drugih učenika pogrđnim imenima je smiješno i zabavno	61,36	20,45	12,50	2,27	3,41

12. Prijetnja je dobar način za rješavanje konfliktnih situacija među učenicima	57,95	18,18	17,05	2,27	4,55
13. Ukoliko imamo predrasude prema nekim skupinama učenika u školi, ignorisat ćemo ih	14,77	19,32	42,05	13,64	10,23
14. Učenike sa slabijim školskim uspjehom potrebno je isključiti iz grupnih aktivnosti	77,27	13,64	7,95	1,14	0
15. Ogovaranje drugih učenika je nasilje	7,95	12,50	43,18	26,14	10,23
16. Ako neki učenici šire laži o drugim učenicim, vrše nasilje nad njima	3,41	11,36	38,64	27,27	19,32
17. Učenike, koji se po nekim karakteristikama razlikuju od nas, ne treba prihvaćati u društvo	70,45	17,05	7,95	1,14	3,41
18. Omalovažavanjem drugih učenika, smanjujemo njihovo samopoštovanje	5,68	4,55	15,91	35,23	38,64
19. Etiketiranje drugih učenika može ostaviti trajne psihološke posljedice na njih	4,55	2,27	11,36	46,59	35,23
20. Šamar može biti sredstvo ponižavanja drugih učenika	4,55	9,09	11,36	43,18	31,82
21. Etiketiranje učenika na osnovu njihove seksualne orijentacije je oblik nasilja	9,09	3,41	19,32	30,68	37,50
22. Nasilje može biti učinjeno slanjem poruka neprimjerenog sadržaja od strane vršnjaka	2,27	5,68	14,77	44,32	32,95
23. Internet i mediji su pogodno sredstvo za širenje vršnjačkog nasilja	3,41	1,14	9,09	38,64	47,73
24. Objave na društvenim mrežama, iako izgledaju smiješno, mogu uvrijediti druge	2,27	1,14	17,05	34,09	45,45
25. Nasilje činimo ukoliko podijelimo neprimjerene fotografije vršnjaka na društvene mreže	2,27	4,55	9,09	30,68	53,41

Iz navedene tabele možemo uočiti kako su učenici većinom upoznati s oblicima vršnjačkog nasilja. Kada je riječ o fizičkom obliku nasilja učenici su pokazali nedoumice i različita slaganja u tvrdnjama 2 i 4. Ukoliko se prisjetimo Olweusove definicije vršnjačkog nasilja prema kojoj je učenik zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika, vidimo da je jedna od odrednica vršnjačkog nasilja opetovana, ili ponavljana radnja. Stoga, tuče koje se više neće ponoviti ne možemo okarakterisati kao nasilje. Popadić (2009) definira nasilje kao namjerno i neopravdano nanošenje štete drugome. Iz ove definicije vidimo da je namjera da se nanese šteta još jedna od odrednica nasilja. Tako, prijateljske tuče, u kojima nema namjere da se nanese šteta drugome učeniku, nisu okarakterisane kao nasilje. Cilj takvih prijateljskih tuča je najčešće nadmetanje i zabava među učesnicima.

Kada je riječ o verbalnom obliku nasilju većina učenika slaže se s tvrdnjom da je riječima moguće nanijeti bol drugom učeniku. Rezultati istraživanja nam pokazuju da su učenici, koji su uzorak istraživanja, pokazali znanje i informiranost o verbalnom obliku vršnjačkog nasilja.

Jedan dio tvrdnji u skali odnosi se na ispitivanje informiranosti učenika o socio – emocionalnom obliku vršnjačkog nasilja, gdje su učenici također pokazali visok stepen informiranosti. Međutim, ono što se može primjetiti u ovom dijelu jeste da su učenici pokazali nedoumice kada je u pitanju tvrdnja broj 13. Predrasude same po sebi nisu nasilje, ali diskriminacija i ignorisanje populacije prema kojoj imamo predrasude jesu oblik nasilja. Najveći procenat učenika (43,18 % učenika) pokazali su nedoumice i istakli da niti se slažu niti se ne slažu s tvrdnjom broj 15 koja se odnosi na ogovaranje drugih učenika, a ono spada u emocionalni oblik nasilja. Također, najveći procenat učenika istakao je da i niti se slaže niti se ne slaže s tvrdnjom da je širenje laži o drugim učenicima oblik nasilja. Možemo zaključiti kako učenici imaju nedoumice i nisu dovoljno informisani kada je riječ o nekim oblicima socio – emocionalnog nasilja.

Rezultati istraživanja pokazali su informiranost učenika o seksualnom obliku vršnjačkog nasilja, gdje se najveći procenat učenika slaže s tvrdnjom da je etiketiranje učenika na osnovu njihove seksualne orijentacije nasilje. Njih 37,50% se u potpunosti slaže s tvrdnjom broj 21. Također, učenici su informirani i o elektronskom obliku vršnjačkog nasilja. Veliki procenat učenika (47,73 %) se u potpunosti slaže s tvrdnjom da su internet i mediji pogodno sredstvo za širenje vršnjačkog nasilja.

Dobiveni rezultati pokazali su da učenici znaju i da su informisani o oblicima vršnjačkog nasilja, s tim da imaju nedoumice kada je riječ o nekim oblicima socio – emocionalnog nasilja.

2. Zastupljenost vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati zastupljenost i oblike vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom. Cilj je bio ispitati učenike gimnazije i ekonomske škole u kojoj mjeri je zastupljen problem vršnjačkog nasilja u njihovim školama, te koji oblik vršnjačkog nasilja je najzastupljeniji. Iz ovog cilja proizašli su i zadaci istraživanja, a jedan od njih je ispitati zastupljenost vršnjačkog nasilja u pomenutim školama. U okviru ovog zadatka namjera je bila ispitati zastupljenost vršnjačkog nasilja kroz samoprocjenu doživljenog nasilja, ispitati procjenu vršnjačkog nasilja u odnosu na vlastito ponašanje, te ispitati percepciju doživljenog nasilja drugih učenika. Željeli smo doznati koliko često su učenici doživjeli da se vršnjaci ponašaju nasilno prema njima, koliko često su sami učenici bili nasilni prema svojim vršnjacima u školi, te koliko često su učenici primijetili da se njihovi vršnjaci ponašaju nasilno prema drugim učenicima. U tu svrhu kreiran je upitnik za učenike koji se sastoji od tvrdnji, a zadatak za učenike bio je da odrede koliko često se određene stvari dešavaju u njihovoj školi. U narednoj tabeli prikazani su dobiveni rezultati.

Tabela 2. Prikaz rezultata: Zastupljenost vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom

TVRDNJE	NIKAD %	PONEKAD %	ČESTO %
1. Primijetio/la sam da se neki učenici ponašaju nasilno u školi	9,09	73,86	17,05
2. Bio/la sam nasilan prema vršnjacima u školi	77,27	19,32	3,41
3. Bio/la sam svjedok vršnjačkog nasilja u školi	29,55	59,09	11,36
4. Drugi učenici se ponašaju nasilno prema meni	70,45	27,27	2,27
5. Probleme s vršnjacima rješavam nasiljem	75,00	18,18	6,82
6. Uzvraćam istom mjerom na nasilje	51,14	26,14	22,73

Iz prikazanih rezultata možemo vidjeti da se najveći procenat učenika izjasnio kako je ponekad primijetio da se učenici ponašaju nasilno u školi. Učenici, njih 73,86 % primijetili su da se neki učenici ponekad ponašaju nasilno u školi, 9,09 % ih se izjasnilo da to nikada nisu primijetili, a njih 17, 05% su istakli kako su primijetili da se učenici često ponašaju nasilno u školi. Također, kada je u pitanju tvrdnja broj 3., možemo vidjeti kako je najveći procenat učenika istakao da su ponekad bili svjedoci vršnjačkog nasilja u školi. Iz dobivenih rezultata možemo zaključiti kako je problem vršnjačkog nasilja poprilično prisutan u srednjim školama koje su uzorak našeg istraživanja.

Iz tvrdnje broj 4., koja je vezana sa samoprocjenu doživljenog nasilja u školi, možemo uvidjeti da je najveći broj ispitanih učenika (70,45 % učenika) istakao kako se vršnjaci nikada ne ponašaju nasilno prema njima. Također, ispitani učenici su u najvećem procentu (77,27 % učenika) istakli kako nikada nisu bili nasilni prema vršnjacima u školi, a takve podatke imamo i kada je u pitanju tvrdnja broj 5. Najveći procenat ispitanih učenika probleme s vršnjacima nikada ne rješava nasiljem.

Ono što možemo zaključiti iz dobivenih rezultata jeste da je problem vršnjačkog nasilja poprilično prisutan u srednjim školama u Visokom koje su uzorak našeg istraživanja, obzirom da je veliki procenat učenika primijetio da se neki učenici ponašaju nasilno u školi, ali kada je u pitanju samoprocjena doživljenog nasilja, najveći broj ispitanih učenika istakao je kako se vršnjaci nikada ne ponašaju nasilno prema njima. Također, iz tvrdnji koje su vezane za procjenu vršnjačkog nasilja u odnosu na vlastito ponašanje, najveći procenat ispitanih učenika u obe škole nikada nisu bili nasilni prema vršnjacima u školi.

3. Oblici vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom

Vršnjačko nasilje može se pojaviti u različitim oblicima. Jedan dio anketnog upitnika za učenike bio je namijenjen ispitivanju informiranosti učenika srednjih škola u Visokom o oblicima vršnjačkog nasilja. Rezultati navedeni u tabeli 2. pokazali su poprilično znanje i informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja. Ono što je bilo zanimljivo ispitati i što je još jedan od zadataka ovog istraživanja jesu oblici vršnjačkog nasilja koji se pojavljuju u srednjim školama u Visokom, koje su uzorak našeg istraživanja. Namjera je bila ispitati koji oblici nasilja su najviše zastupljeni u srednjim školama u Visokom. Pretpostavka je da se verbalno nasilje najčešće

pojavljuje kao oblik vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom. U svrhu ispitivanja oblika vršnjačkog nasilja u školama kreiran je upitnik koji se sastoji od tvrnji, gdje su učenici imali zadatak da odrede koliko često su doživjeli da se vršnjaci ponašaju prema njima na određeni način, te koliko često se oni ponašaju prema vršnjacima na neki od ponuđenih načina. Rezultati istraživanja prikazani su u narednoj tabeli.

Tabela 3. Prikaz rezultata: Oblici vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom – način na koji su se ponašali drugi vršnjaci prema meni

OBLICI NASILJA	VRŠNJAČKOG	NIKAD %	PONEKAD %	ČESTO %
1. Neko od vršnjaka me vrijeđao na ružan način		42,05	54,55	3,41
2. Neki vršnjaci su mi govorili ružne riječi		25,00	68,18	6,82
3. Neko od vršnjaka me namjerno udario ili gurnuo		51,14	44,32	4,55
4. Neko od vršnjaka je namjerno uništio moje stvari		70,45	27,27	2,27
5. Neki vršnjaci su me ismijavali		59,09	39,77	1,14
6. Neki vršnjaci su širili lažne glasine o meni		44,32	52,27	3,41
7. Primjetio/la sam da me neki vršnjaci isključuju iz grupe		75,00	25,00	0
8. Neko od vršnjaka me dodirivao po tijelu na neugodan način		82,95	17,05	0
9. Dešava mi se da mi vršnjaci prijete preko društvenih mreža		88,64	11,36	0

U tabeli su prikazani rezultati u kojima su učenici odredili koliko često su doživjeli da se vršnjaci ponašaju prema njima na neki od navedenih načina. Namjera je bila ispitati koji je najzastupljeniji oblik vršnjačkog nasilja koji su doživjeli učenici od strane vršnjaka. Ono što možemo primijetiti iz tabele jeste da je najveći broj učenika, njih 68,18 %, doživjelo da im vršnjaci ponekad govore ružne riječi, dok se njih 6,82 % izjasnilo da su to doživjeli često. Obzirom da je najveći procenat učenika istakao kako su ponekad ili često doživjeli da im vršnjaci govore ružne riječi, možemo zaključiti da su ispitani učenici najčešće bili žrtve

verbalnog oblika nasilja. Ukoliko se prisjetimo rezultata iz tabele 2. gdje se najveći procenat učenika u potpunosti slažu s tvrdnjom da ružne riječi mogu nanijeti bol, zaključujemo da su učenici dosta informisani o verbalnom obliku nasilja, ali je ipak najzastupljeniji među njima.

U tabeli su prikazani rezultati i za druge oblike vršnjačkog nasilja koje su ispitani učenici doživjeli od strane vršnjaka i ono što možemo primijetiti je da su učenici najmanje doživjeli elektronski oblik nasilja, gdje je njih 11,36 % istaklo kako su im vršnjaci ponekad prijetili preko društvenih mreža, a njih 88,64 % to nikada nije doživjelo. U narednoj tabeli prikazani su rezultati gdje su se učenici izjasnili koliko često su oni bili nasilni prema svojim vršnjacima na neki od ponuđenih načina.

Tabela 4. Prikaz rezultata: oblici vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom – način na koji sam se ponašao/la prema vršnjacima

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	NIKAD %	PONEKAD %	ČESTO %
1. Vrijeđao/la sam neke vršnjake na ružan način	75,00	22,73	2,27
2. Govorio/la sam vršnjacima ružne riječi	61,36	36,36	2,27
3. Namjerno sam udario/la nekog od vršnjaka	72,72	26,14	1,14
4. Namjerno sam uništio/la tuđe stvari u školi	88,64	11,36	0
5. Ismijavao/la sam druge vršnjake	75,00	22,73	2,27
6. Širio/la sam lažne glasine o drugim vršnjacima	96,59	3,41	0
7. Namjerno sam isključivao/la druge vršnjake iz grupe	80,68	19,32	0
8. Dodirivao/la sam druge učenike po tijelu na neugodan način	90,91	9,09	0
9. Prijetio/la sam vršnjacima preko društvenih mreža	90,91	9,09	0

Iz prikazanih rezultata možemo uočiti da je najveći broj ispitanih učenika (36,36 % učenika) istakao da je vršnjacima ponekad govorio/la ružne riječi. Ako se osvrnemo na tvrdnju broj 6. možemo vidjeti da su učenici od svih oblika vršnjačkog nasilja, najmanje širili lažne glasine o

svojim vršnjacima. Njih 3,41 % je ponekad širilo lažne glasine o drugim vršnjacima, dok najveći broj učenika (96,59 %) nikada nije širilo lažne glasine o vršnjacima. Rezultate za ostale oblike vršnjačkog nasilja vidimo iz prethodne tabele.

Ono što na kraju možemo zaključiti jeste da je verbalni oblik nasilja najzastupljeniji među učenicima ovih srednjih škola u Visokom, bilo da se radi o doživljenom nasilju, ili nasilnom ponašanju ispitanih učenika prema njihovim vršnjacima. Naša pretpostavka s početka istraživanja, kada se radi o oblicima vršnjačkog nasilja, je potvrđena. Najzastupljeniji oblik vršnjačkog nasilja među učenicima je verbalno nasilje.

4. Prevencija vršnjačkog nasilja

Kada govorimo o vršnjačkom nasilju u školi, neophodno je govoriti i o prevenciji ovog problema. U skladu s tim, postavljen je još jedan zadatak ovog istraživanja, a on se upravo odnosi na programe prevencije vršnjačkog nasilja u školama koje su uzorak našeg istraživanja. kako bismo dobili relevantne informacije o programu prevencije vršnjačkog nasilja u školama, obavljen je intervju s pedagogima pomenutih škola.

U razgovoru s pedagogicom gimnazije u Visokom dobili smo informaciju da u školi postoji program prevencije vršnjačkog nasilja, koji je uveden u godišnji plan i program. Planirane aktivnosti ovog programa zasnovane su na tri vrste prevencije: primarna, sekundarna i tercijarna prevencija. U tabeli 5 prikazane su aktivnosti koje treba da se realiziraju u okviru primarne, sekundarne i tercijarne prevencije.

Tabela 5. Aktivnosti zasnovane na tri vrste prevencije

PREVENCIJA	AKTIVNOSTI
PRIMARNA PREVENCIJA	Aktivno djelovanje i osnaživanje svih učenika kroz redovnu nastavu, vannastavne aktivnosti, tematska predavanja, savjetodavni razgovori, debate i drugi mogući oblici odgojno – obrazovnog rada na nivou škole. Paradigma primarne prevencije glasi: Lakše je odgajati nego preodgajati
SEKUNDARNA PREVENCIJA	Aktivno djelovanje i osnaživanje učenika kroz različite oblike odgojno – obrazovnog rada na nivou škole

TERCIJARNA PREVENCIJA	Aktivno djelovanje i osnaživanje pojedinih učenika koji ispoljavaju neprimjerene oblike ponašanja
--------------------------	---

U tabeli su okvirno prikazane aktivnosti koje treba da se realiziraju u cilju prevencije vršnjačkog nasilja u gimnaziji u Visokom, a zasnovane su na primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj prevenciji. Na osnovu ovih aktivnosti razrađen je plan konkretnih aktivnosti koje treba da se realiziraju u školskoj 2017/18 godini. U narednoj tabeli prikazane su konkretne aktivnosti škole u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.

Tabela 6. Planirane aktivnosti u školskoj 2017/18 godini u cilju prevencije vršnjačkog nasilja u gimnaziji u Visokom

PREVENCIJA	PLANIRANE AKTIVNOSTI
PRIMARNA PREVENCIJA	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vijeće učenika, učenici i pedagog škole će realizirati različite teme i radionice iz oblasti vršnjačkog nasilja, s ciljem unapređenja emocionalnih i socijalnih kompetencija 2. Osnažiti kvalitetnu komunikaciju s roditeljima i učenicima na temu opasnosti od vršnjačkog nasilja 3. S vijećem učenika planirati humanitarne aktivnosti s ciljem razvijanja empatije prema slabim i nemoćnim
SEKUNDARNA PREVENCIJA	<ol style="list-style-type: none"> 1. U saradnji s vijećem roditelja realizirati edukativne radionice za roditelje 2. Uključivanje većeg broja učenika u vannastavne aktivnosti s ciljem kvalitetnijeg korištenja slobodnog vremena 3. U saradnji s medijima afirmirati rad i uspjeh najboljih sekcija i učenika
TERCIJARNA PREVENCIJA	<p>Dosljednost u provođenju odgojno – disciplinskih mjera</p> <p>Blagovremena reakcija na destruktivna ponašanja u školi</p> <p>Poštovanje zakonske procedure u izricanju odgojno – disciplinskih mjera</p> <p>Saradnja s lokalnom zajednicom (Centar za socijalni rad, Centar za mentalno zdravlje, Centar za borbu protiv bolesti ovisnosti, policija)</p>

Iz navedenih aktivnosti koje se trebaju realizirati kroz ovaj program možemo primijetiti da su uključeni svi sudionici odgojno – obrazovnog procesa krenuvši od učenika, nastavnika, roditelja, stručnog osoblja škole pa sve do lokalne zajednice i institucija s kojima je planirana saradnja. Cilj saradnje svih ovih sudionika jeste što kvalitetnija organizacija svih aktivnosti usmjerenih na prevenciju vršnjačkog nasilja u školi, a samim tim i postizanja boljih rezultata i smanjenja vršnjačkog nasilja među učenicima.

Posebna saradnja koju je istakla pedagogica gimnazije u Visokom jeste saradnja s organizacijom World Vision. Cilj ove saradnje jeste poboljšati i unaprijediti sigurnosnu situaciju u školi, te preventivno djelovati na sprječavanje nasilja kroz usvajanje prihvatljivih oblika ponašanja. Kada je u pitanju problem vršnjačkog nasilja, u saradnji s organizacijom World Vision realizuju se aktivnosti za roditelje i učenike prvih razreda. Ciljevi koji su postavljeni su slijedeći:

- Zaštita učenika od cyber nasilja (elektronsko nasilje)
- Prevencija nasilja među učenicima
- Buđenje svijesti kod roditelja o cyber nasilju, kao i moralnim i etičkim vrijednostima zajednice

Aktivnosti koje se sprovode da bi se ostvarili postavljeni ciljevi su slijedeće:

- Stručne edukacije za učenike u saradnji s policijom o temama sigurnosti u lokalnoj zajednici
- Osmišljene edukacije za roditelje s ciljem da se roditelji informišu o prisutnosti cyber nasilja, te educiraju o načinima zaštite djece od nasilja putem interneta
- Interaktivne radionice za učenike prvih razreda, osmišljene da poboljšaju sigurnosnu klimu među učenicima

Ovo je pregled aktivnosti koje se sprovode u gimnaziji u Visokom u cilju prevencije vršnjačkog nasilja. Sve ove aktivnosti, kao i saradnja s drugim institucijama doprinose smanjenju vršnjačkog nasilja među učenicima. Također, obavljen je razgovor i sa pedagogom ekonomske škole u Visokom.

Za razliku od gimnazije, u ovoj školi ne postoji program koji je usmjeren na prevenciju vršnjačkog nasilja. Pedagog ističe kako se neki oblici vršnjačkog nasilja pretežno javljaju na putu

od kuće do škole, dok je mali procenat unutar škole, tako da se nema precizan uvid u ovaj problem. U školi, kao i školskom dvorištu postoji videonadzor, što predstavlja jedan od načina prevencije vršnjačkog nasilja u školi. Sam videonadzor onemogućava učenike da ispoljavaju neke oblike vršnjačkog nasilja.

Na pitanje koje aktivnosti se provode u školi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja doznajemo da nema konkretnih aktivnosti koje su isključivo usmjerene na prevenciju ovog problema. Ono što škola radi jeste prije svega stvaranje pozitivne klime u školi koja doprinosi prevenciji vršnjačkog nasilja. U teorijskom dijelu vidjeli smo da je poticanje pozitivne školske klime osnovna vrsta prevencije koja se sprovodi u školi.

Teme koje se tiču vršnjačkog nasilja pretežno se realiziraju na časovima odjeljske zajednice, gdje učenici razgovaraju o ovom problemu i načinima na koji bi se mogli smanjiti primjeri ovog problema. Također, škola u saradnji s policijom, jednom godišnje, organizuje aktivnosti za učenike, s ciljem osvještavanja učenika o ovom problemu. Jednom godišnje se organizuju i aktivnosti s Centrom za mentalno zdravlje, koje su također usmjerene prevenciji vršnjačkog nasilja.

Kada je u pitanju saradnja s roditeljima u cilju prevencije vršnjačkog nasilja, ona se uglavnom realizira kroz roditeljske sastanke. U školi postoji i vijeće roditelja gdje se također razgovara o ovom problemu. Konkretnih aktivnosti škole i roditelja usmjerenih na prevenciju vršnjačkog nasilja nema.

Pedagog još naglašava vannastavne aktivnosti koje pomažu učenicima u cjelokupnom razvoju njihove ličnosti, ali i korisnom provođenju slobodnog vremena koje je od izuzetne važnosti za učenike.

Ono što možemo na kraju istaći jeste da škola kao odgojno – obrazovna ustanova može uraditi mnogo kada je u pitanju prevencija vršnjačkog nasilja. Škola mora pronalaziti adekvatne metode i načine kako bi se preventivno djelovalo na problem vršnjačkog nasilja. Također, ono što je potrebno istaći jeste saradnja škole s drugim institucijama koja je od izuzetne važnosti, te se na taj način mogu postići mnogo bolji rezultati kada je u pitanju problem vršnjačkog nasilja.

Zaključak

Problem kojim se bavi ovaj istraživački rad jeste problem vršnjačkog nasilja. Sve češće smo u prilici čuti za nove primjere vršnjačkog nasilja u školama. Iako se mnogo radi na prevenciji i pronalaženju adekvatnih metoda i sredstava za njegovo suzbijanje, problem vršnjačkog nasilja je sve zastupljeniji. Stoga, ovaj problem zahtijeva veliku pozornost svih društvenih faktora.

Prilikom definiranja samog pojma vršnjačkog nasilja mogu se javiti izvjesne teškoće, obzirom da se uz pojam vršnjačkog nasilja veže dosta sinonima. Jedna od definicija na kojoj se temelji ovaj rad jeste Olweusova definicija prema kojoj je učenik zlostavljan ili viktimiziran kada su on ili ona opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima. Iz same definicije možemo uočiti da su negativni postupci i opetovana ili ponavljana radnja jedne od odrednica vršnjačkog nasilja. Vršnjačko nasilje određuju još i namjera i neopravdanost za nanošenje štete drugome. Stoga, prilikom definiranja samog pojma vršnjačkog nasilja potrebno je voditi računa o elementima koji ga određuju.

Prvi zadatak ovog istraživanja bio je ispitati informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja. Kada govorimo o vršnjačkom nasilju, prva asocijacija najčešće je fizičko nasilje. Međutim, postoji mnogo načina kojima se može nanijeti šteta drugome. Tako možemo govoriti o fizičkom nasilju, verbalnom, socijalnom, emocionalnom, seksualnom, te elektronskom nasilju. U svrhu ispitivanja informiranosti učenika o oblicima vršnjačkog nasilja kreirana je Likertova petostepena skala koja se sastoji od 25 tvrdnji. Zadatak za učenike bio je da odrede stepen slaganja sa pomenutim tvrdnjama. Rezultati istraživanja pokazali su znanje i informiranost učenika kada je u pitanju nasilje i njegovi oblici. Nedoumice i nedostatak informiranosti primijećen je u tvrdnjama koje su se odnosile na neke oblike socio – emocionalnog nasilja.

Naredni zadaci odnosili su se na ispitivanje zastupljenosti i oblika vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom, koje su uzorak istraživanja. Rezultati istraživanja pokazali su da je problem vršnjačkog nasilja prisutan među učenicima, obzirom da je najveći broj ispitanih učenika primijetio da se neki učenici ponekad ponašaju nasilno u školi. Međutim, najveći procenat ispitanih učenika nikada nije doživio da se vršnjaci ponašaju nasilno prema njima, niti su se oni ponašali nasilno prema vršnjacima. Kada je riječ o oblicima vršnjačkog nasilja potvrđena je pretpostavka da je verbalni oblik nasilja najzastupljeniji među učenicima.

Kada govorimo o problemu vršnjačkog nasilja neophodno je govoriti i o prevenciji ovog problema. Škola kao odgojno – obrazovna institucija ima veliku ulogu u prevenciji vršnjačkog nasilja. Kako djeca vrlo rano kreću u školi i provode veći dio svog vremena u školi, škola ima veliku mogućnost oblikovati njihove stavove i ponašanje, te stoga škola može biti dobar predvodnik u svim akcijama za sprječavanje nasilnog ponašanja među djecom. Još jedan od zadataka ovog istraživanja bio je ispitati koje aktivnosti škola provodi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja. U tu svrhu obavljen je intervju s pedagogima gimnazije i ekonomske škole u Visokom. Rezultati su pokazali da u gimnaziji postoji program prevencije koji je uveden u godišnji plan i program. Aktivnosti ovog programa zasnovane su na tri vrste prevencije: primarna, sekundarna i tercijarna prevencija. U ekonomskoj školi ne postoji program prevencije vršnjačkog nasilja, sve aktivnosti su bazirane na jačanju i osnaživanju ličnosti učenika i kreiranju pozitivne klime u školi, te ove aktivnosti mogu preventivno djelovati na pojavu vršnjačkog nasilja.

Ono što na kraju možemo istaći jeste da je problem vršnjačkog nasilja prisutan i da je potrebno nalaziti kvalitetne metode i sredstva za njegovo suzbijanje. Škola, u saradnji s drugim institucijama, treba da pomaže učenicima u razvoju i jačanju cjelokupne ličnosti, jer će se na taj način problem vršnjačkog nasilja, kao i drugi problemi s kojima se susreću učenici, zasigurno smanjiti. Svaki oblik društveno neprihvatljivog ponašanja može negativno uticati na razvoj ličnosti učenika, bilo da se radi o djeci koja su žrtve nasilja ili djeci nasilnicima, te je stoga potrebno preventivno djelovati i suzbijati ta društveno neprihvatljiva ponašanja.

„Jauk se čuje bez obzira da li tučeš, ili tebe tuku“ Henrik Johan Ibsen

Literatura

1. Ajanović, Dž. i Stevanović, M. (1998). *Školska pedagogija*. Sarajevo: Prosvjetni list
2. Cicvarić, R. i Žunić – Cicvarić, J. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: Užički centar za prava djeteta
3. Cohen, L. i sur. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap
4. Fajgelj, S. (2004). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primijenjenu psihologiju
5. Kalaš, Dž. i Madacki, S. (2012). *Škola koju volim (Zbornik radova)*. Sarajevo
6. Krkeljić, Lj. (2003). *Priručnik – Škola bez nasilja- ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF
7. Miković, M. (2004). *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*. Sarajevo: Magistrat
8. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa
9. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga
10. Potkonjak, N. i Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
11. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju
12. Singer, M. (1996). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
13. Tomić, R., Šehović, M. i Hatibović, Ć. (2005). *Prisutnost zlostavljanja među djecom imladima*. Tuzla: Denfas
14. Vlaisaljević, S. (2015). *Nasilje nije moj izbor*. Centar za kulturu dijaloga
15. Vukasović, A. (1999). *Pedagogija*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“
16. Zečević, I. (2010). *Priručnik- Program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. Banja Luka

Popis shema i tabela

1. <i>Shema 1</i> – Odnos između Olweusovih određenja agresije, nasilja i siledžijstva.....	11
2. <i>Tabela 1.</i> informiranost učenika o oblicima vršnjačkog nasilja	45
3. <i>Tabela 2.</i> Zastupljenost vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom	49
4. <i>Tabela 3.</i> Oblici vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom – način nna koji su se ponašali drugi vršnjaci prema meni	50
5. <i>Tabela 4.</i> Oblici vršnjačkog nasilja u srednjim školama u Visokom – način na koji sam se ponašao/la prema vršnjacima	52
6. <i>Tabela 5.</i> Aktivnosti zasnovane na tri vrste prevencije	53
7. <i>Tabela 6.</i> Planirane aktivnosti u školskoj 2017/18. godini u cilju prevencije vršnjačkog nasilja	54

Prilozi

ANKETNI UPITNIK ZA UČENIKE

Poštovani/a učenik/ce,

Pred vama se nalazi upitnik čija pitanja su vezana za problematiku vršnjačkog nasilja u školi. Upitnik je anoniman, te će se njegovi rezultati koristiti isključivo u svrhe ovog istraživačkog rada. Stoga, molimo vas da pažljivo pročitate pitanja i nastojite biti što objektivniji pri vašem odgovoru. Unaprijed hvala!

Naziv škole: _____

Spol: M Ž

Razred: _____

1. U narednoj tabeli su navedene određene tvrdnje. Molimo vas da znakom X odredite u kojoj mjeri se slažete sa njima. Brojevi u tabeli označavaju slijedeće:

1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem, niti se ne slažem,

4 – slažem se, 5 - potpuno se slažem

TVRDNJE	1	2	3	4	5
1. Svako namjerno nanošenje štete drugim učenicima smatra se nasiljem					
2. Tuča među učenicima, koja se više neće ponoviti, nije nasilje					
3. Ukoliko je neki učenik trajno (duži period) izložen negativnim postupcima od strane drugog učenika, govorimo o nasilju					
4. Prijateljske tuče u kojima nema namjere da se nanese šteta drugom učeniku, nisu nasilje					
5. Ukoliko fizički jači učenik udara fizički slabijeg učenika, za njega kažemo da je nasilan					
6. Namjerno uništavanje tuđih stvari je nasilje					
7. I riječima je moguće nanijeti bol drugom učeniku					
8. Pogrdne riječi mogu nanijeti štetu nego fizička ozljeda					

9. Ismijavanje drugih učenika zbog njihovih mana je nasilje nad njima					
10. Omalovažavanjem se nanosi šteta drugom učeniku					
11. Nazivanje drugih učenika pogrđnim imenima je smiješno i zabavno					
12. Prijetnja je dobar način za rješavanje konfliktnih situacija među učenicima					
13. Ukoliko imamo predrasude prema nekim skupinama učenika u školi, ignorisat ćemo ih					
14. Učenike sa slabijim školskim uspjehom potrebno je isključiti iz grupnih aktivnosti					
15. Ogovaranje drugih učenika je nasilje					
16. Ako neki učenici šire laži o drugim učenicim, vrše nasilje nad njima					
17. Učenike, koji se po nekim karakteristikama razlikuju od nas, ne treba prihvaćati u društvo					
18. Omalovažavanjem drugih učenika, smanjujemo njihovo samopoštovanje					
19. Etiketiranje drugih učenika može ostaviti trajne psihološke posljedice na njih					
20. Šamar može biti sredstvo ponižavanja drugih učenika					
21. Etiketiranje učenika na osnovu njihove seksualne orijentacije je oblik nasilja					
22. Nasilje može biti učinjeno slanjem poruka neprimjerenog sadržaja od strane vršnjaka					
23. Internet i mediji su pogodno sredstvo za širenje vršnjačkog nasilja					
24. Objave na društvenim mrežama, iako izgledaju smiješno, mogu uvrijediti druge					
25. Nasilje činimo ukoliko podijelimo neprimjerene fotografije vršnjaka na društvene mreže					

2. Koliko često se dešavaju neke od navedenih stvari u tvojoj školi? Molimo vas da znakom X odredite koliko često je to bilo

Tvrđnje	Nikad	Ponekad	Uvijek
1. Primijetio/la sam da se neki učenici ponašaju nasilno			
2. Bio/la sam nasilan prema vršnjacima u školi			
3. Bio/la sam svjedok vršnjačkog nasilja u školi			

4. Drugi učenici se ponašaju nasilno prema meni			
5. Probleme s vršnjacima rješavam nasiljem			
6. Uzvraćam istom mjerom na nasilje			

3. Koliko često si doživio/la da se vršnjaci ponašaju prema tebi na neki od navedenih načina? Molimo vas da znakom X odredite koliko često je to bilo

Način na koji su se ponašali drugi vršnjaci	Nikad	Ponekad	Uvijek
1. Neko od vršnjaka me vrijeđao na ružan način			
2. Neki vršnjaci su mi govorili ružne riječi			
3. Neko od vršnjaka me namjerno udario ili gurnuo			
4. Neko od vršnjaka je namjerno uništio moje stvari			
5. Neki vršnjaci su me ismijavali			
6. Neki vršnjaci su širili lažne glasine o meni			
7. Primjetio/la sam da me neki vršnjaci isključuju iz grupe			
8. Neko od vršnjaka me dodirivao po tijelu na neugodan način			
9. Dešava mi se da mi vršnjaci prijete preko društvenih mreža			

4. Koliko često si se ti ponašao prema vršnjacima na neki od navedenih načina? Molimo vas da znakom X odredite koliko često je to bilo

Način na koji sam se ponašao prema vršnjacima	Nikad	Ponekad	Uvijek
1. Vrijeđao/la sam neke vršnjake na ružan način			
2. Govorio/la sam vršnjacima ružne riječi			
3. Namjerno sam udario/la nekog od vršnjaka			
4. Namjerno sam uništio/la tuđe stvari u školi			
5. Ismijavao/la sam druge vršnjake			
6. Širio/la sam lažne glasine o drugim vršnjacima			
7. Namjerno sam isključivao/la druge vršnjake iz grupe			
8. Dodirivao/la sam druge učenike po tijelu na neugodan način			
9. Prijetio/la sam vršnjacima preko društvenih mreža			

Hvala na saradnji!

